

ERDÉLYI MÚZEUM

XVII. kötet.

1900.

IV. füzet.

Id. Szilágyi Ferencz.

Előkészületek folynak Szilágyi Sándor születése helyének emléktáblával megjelölésére. Alkalmoszerű tehát megemlékezni elődei közül nagyapjáról, azután édes apjáról, kik mindketten a kolozsvári ev. ref. collegium professorai voltak, mindketten történelmet tanítottak s a történelem iránt való érdeklődést apáról fiúra hagyták örökségül. A családnak három tagja, idősebb és ifjabb Ferencz, meg Sándor emelkedtek ki a homályból s kerek száz éven át szolgálták a történelmi tudományokat. (1797--1898.) Id. Szilágyi Ferenczről szólok előbb, ki szorgalmas, munkás tagja volt a tanári testületnek, békés természetével sohasem zavarta meg a testület egyetértését s mindig élvezte főhatóságának, a főconsistoriumnak nagyrabecsülését. Többször volt az intézet igazgatója, ezen kívül tanvezető (paedagogarcha) tanára, a könyvtár és éremtár felügyelője.

Id. Szilágyi Ferencz 1761-ben született, Kraszna vármegye Somlyó-Ujlak nevű községében. Szülői közsorsú, de becsületes emberek voltak. Tanulását ugyanazon helység iskolájában kezdte, a kolozsvári collegiumban folytatta. Mint szolga gyerek, a szegénység nyomasztó terheivel küzdve mívelte szép lelkét. „Még szolgai kötelességének közepette, a városnak utczáin is sokszor lehetett kinyitott könyvvel látni s estvénként az utcára nyíló ablakok világánál tanulni. Ő maga mondta, hogy míg alsóbb iskolai cursusát elvégezte 6 esztendőök alatt, a rendes examenek alkalmatosságával csupán egyszer szólíttatott meg. Ő azonban a mellőzést legyőzve magában, tovább folytatta tanulmányait“.¹ Valószínűleg 1776-ban jött Kolozsvárra, az alsó hat osztályt elvégezhetette 1782-ig, mikor az iskolai törvényeket aláírta, mint deák.² 1788-ig elvégezte a felsőbb tanfolyamot. 1786. január 16-tól könyvtárnok volt. 1788-ban

¹ Halotti beszéd Csizsár Sámueltól 46 s köv. l.

² Nomina studiosorum 70 l.

indúlt külföldre, miután Nagy-Enyeden, Kolozsvárt és Maros-Vásárhelyt vizsgálatot tett s a professorok egyhangúlag arra valónak ítéltek, a főconsistorium pedig 1788. febr. 10-ről megtette a lépéseket útlevel szerzése iránt.¹ 1788. szeptember 24-ére már Leydába érkezett. Innen írta 1789. márcz. 10-ről valamelyik kolozsvári professorhoz a következő levelet:

Kedves Tiszteletes Professor Uram, érdemem felett való nagy jó uram.

A T. professor uram hozzám írott leveletskéje engemet a mint egyfelől nagyon megörvendeztetett, midőn látom, hogy rollam nem csak emlékezik T. pr. uram, hanem még hallani is kíván; úgy más felől meg is szégyenített, látván, hogy T. pr. uram engemet megelőzött, holott nekem lett volna kötelességem T. pr. uramhoz való háladatosságomat avagy csak anynyiban is megmutatni.

Én szeptembernek 24-ik napjától fogva itt vagyok és olyan kedves napokat töltök a milyeneket, hogy itt tölthessek soha se reménlettem, noha ez előtt is igen jó képzelődésem volt az itt lelegendő állapotom felől. Ezen állapottal való nagy megelégedésemet pedig okozza az, hogy rész szerént igen jó egészségem vagyon, rész szerént pedig hogy felette nagy csendességben lakom. Ha ki fordulok a városra vagy azon kívül, különös gyönyörűségemet lelem mind az itt való csinosságnak szemlélésében, mind pedig ezekben a sok canalisokban, mellyekben a sok nagyobb és apróbb hajók szüntelen alá s fel uszkálnak. Az itt való szert éppen nem tapasztaltam még eddig egészségemre nézve ártalmasnak lenni. A magyarok itt és Utrechtben többnyire azon panaszkodnak, hogy fogynak, én pedig még eddig éppen ellenkezőt tapasztalok magamról. Az ételeket nagy részét szeretem, és így mivel nem a sok ételben, hanem a csendességben tartom a jó életet, még eddig mindenképpen jól van dolgom, legalább én jól képezem, e pedig reám nézve elég.

A mi a tanulást illeti, mind publice, mind privátim eleget tanulhatok, csak ahoz nem szokhatom, hogy némelyek a theologiae professorok között felette sokat citálnak, tiz, tizenkét auctort is egymásután, még pedig volumen, tomus, pars, caput, sectio, pagina m. 1893-ta sat. Arra néznek elhiszem, hogy litteraria cognitiot szerezzenek a tanít-

¹ 33—1788. főcons jkvi sz.

ványaiknak, de olyan unalmasnak tetszik mikor a dolgot olyan sokszor félben szakítják ez által.

Egy Broeckmana nevű ifjú professor van a naturalis historiában, két órát hallgatok nála egy héten, egyikén zoológiát, a másikon historiam globj terraeque tanít; igen jeles ember, szabadon beszél a theologusok ellen, nem sokat gondol vele, hogy milyen orthodoxusok. Most a többi leczkéim mind theologicumok; a jövő esztendőben szándékozom a physicat is meghallgatni, mivel igen sok instrumentum lévén, majd mindent experimentaliter tanít a professor. A mathesisnek nem hiszem, hogy igen nagy becsülete volna most itt, tudniillik a tanulókra nézve; mert még egy közönséges professio sine benne, holott mintegy hatszáz deák vagyon most itten, melynek nagy része jurista és medicus. A theologusok száma mintegy százig való.

Itt olyan nagy hideg volt ezen a télen, hogy a kik számot tartottak reá úgy mondják, hogy ebben a tartományban 1740-től fogva nem lett volna ily erőss hideg. Novembertől fogva egész februáriusig mind keményen tartott. Most mártiusban ismét újra hozzá fogott, azt gondolom Erdélyben még hidegebb volt.

Én a Titt. Doktor Intze urnak küldött pénzről való jegyzéseket nem találom és így vagy elvesztettem vagy elszaggattam, hanem Titt. Zoványi uram adott nékem irást, a mely most is nállam van az ott hagyott pénzről, ugymint *13, tizenhárom császár arany és három Rhfrtokról*. Már ebből 7, hét arany volt a T. Tordai uramé (mert ugy emlékezem enynyit küldött töllem a Titt. Doktor Intze uram kezében óra vásárlás véget, onnan bizonyosan meg lehet tudni). Két aranyot adott T. professorné asszonyom elindulásomkor a T. Intze uramék nevekkal. A többi volt a T. professor uraméké oda számlálván a Lexicon árrát is, melyet a kémeri mestertől vettem fel. Egyéb pénz nem volt nállam, a mit Titt. Doktor Intze uramnak hoztam volna. Akkor mind külön külön fel voltak ezek nállam jegyezve és Titt. Zoványi uramnál is írásban meg hagytam volt, hogy melyik kitől és mire való. Nem gondolom, hogy elhibáztam volna, mert akkor mind írásban volt nállam feljegyezve.

Örömmel hallottam, hogy a M. urfi dicséretesen censurázott és defendált (mert irták a collegiumból) talán már ezen következő tavaszon fel is jó Németországra?

T. professorné asszonyomat alázatosan tisztellem. Magamat pedig

továbbra is gratiájában ajánlván vagyok Tiszteletes professor uramnak alázatos szolgája.

Szilágyi Ferencz¹

Nem tudom hány évig volt Szilágyi Leydában, hány évig Göttingában? Hazatérése után a kolozsvári egyházközségben Verestói György segédpapja lett 1792-ben.² Verestói György halála után 1794. nov. 9-én az egyházközség rendes pappá választván, a főconsistorium megerősítette 1795. febr. 22-én.³

Bodoki József 1797. július elején folyamodott a főconsistoriumhoz, hogy rendelje mellé segédül Szilágyi Ferenczet. A főconsistorium a collegiumi előjáráságtól véleményt kérvén, ez melegen ajánlotta a kérés teljesítését úgy, hogy Bodoki élvezze teljes fizetését a míg él, Szilágyinak pedig a főconsistorium adjon fizetést addig, míg a collegium jövedelmei megengedik, hogy maga szolgáltassa ki illetményét.

A főconsistorium úgy rendelkezett aug. 20-án, hogy 1797. szept. 1-től kezdve 3 évig évenként öt-ötszáz mfrtot útal ki saját pénztárából Szilágyi Ferencznek fizetésül; a természetbeli járandóságokat adja a collegium. Bodoki kapni fogja készpénz fizetését. Megrendeli továbbá Szilágyi beiktatását a philologiae professorságba. A zsidó nyelvet és zsidó régiségeket Bodoki fogja tanítani. Egyúttal figyelmébe ajánlja az előjáráságnak, hogy a kamathátralékot hajtassa föl.⁴ Csizsár Sámuel halotti beszéde szerint a főconsistorium candidatio nélkül nevezte ki a kolozsvári professori székre, melyen 24 esztendeig tanította az egyetemes történelmet, a görög és római literaturát. 1821-ben átlépett a theologiai tanszékre, melyen a keresztényen hit- és erkölestant és egyháztörténetet tanított 7 évig. Meghalt 1828. decz. 4-én.⁵ Felesége Foulquier Mária genfi leány volt, kitől két fia született: Ferencz, a későbbi professor, Sámuel, kormányzéki tisztviselő.

¹ A levél eredetije a coll. leltárban szám nélkül. A néhai Sárkány Ferencz értesülése szerint Méhes György lehetett az a professor, kihez levelét intézte Szilágyi.

² 1792. szept. 16-án már jelen volt a főconsistorium gyűlésén, tehát ezt megelőzőleg, foglalta el állását.

³ 40—1795. főcons. lt. sz.

⁴ 278—1797. főcons. lt. sz.

⁵ 21—1829. előlj. jkvi sz.

Szilágyi Ferencz 1797. szeptemberében kezdte meg tanári működését. Fizetésének ügye az 1798. febr. 10-iki előljárósági gyűlésen került döntés alá. A főconsistorium 1797. aug. 30-án¹ azt rendelte, hogy Bodoki József lépjen nyugalomba egész fizetéssel; Szilágyi Ferencz eddig élvezett pénzbeli fizetését, 500 mfrtot, a főconsistorium fogja kiszolgáltatni; a többi illetményt adja ki a collegium. Az előljáróság tekintetbe vevén, hogy Bodokinak az 500 mfrt. készpénz fizetésén felül 5 rud szénafüve, a ludasi dézmából meghatározott évi illetménye és 5 mázsa sója van; a széna és búza értékét középszámítással 30 mfrtban állapította meg; ezt a collegium magánpénztárából, az 5 mázsa sót pedig természetben utalta ki Szilágyinak.² Nem sokkal ezután a könyvvizsgáló bizottság tagja lett Szilágyi. 1801-ben ő tudósítja a főconsistoriumot azon tiltott könyvek eziméről, melyeket az erdélyi főkormányshégek a tilalom alól feloldott 1800. nov. 13-án, 9896. sz. rendeletével.³ Ugyanezen évben a főconsistorium Méhes Györgyre és reá bizza, hogy a zilahi iskola tantervét átvizsgálják s véleményt adjanak róla.⁴

Szathmári Pap Mihály nyugalomba lépésével ennek fizetését kívánta, mert a mint fölterjesztésében előadta, neki csak készpénz fizetése volt, természetbeli illetményeket nem kapott. A gabona és bor megdrágúlt s e miatt az ő jobbnak látszó fizetése kisebbé vált, mint a többi professoré, pedig a papi állást azon reményben hagyta el, hogy idővel a nagyobb professori javadalomba léphet. Az egyház marasztotta őt, de inkább akarta egy fizetés mellett jól végezni collegiumi kötelességeit, mint két fizetés mellett valamelyik kötelességét elhanyagolni. Neki azért is nehéz fentartani családját, mert nem folytat gazdaságot, olesón nem juthat gabonához. Kötelessége sines kevesebb, mint a többi professornak, mert az osztályok felügyelete éppen annyi idejét foglalja el, mint rendes hivatala. Aztán nyolcz évig szolgált kisebb fizetésen, de egyszer sem kívánta kiegészítését. Tényleg fizetésbeli hátrátételt szenved, holott erre nem érdemes. Azt kéri tehát, hogy a mennyivel 194 veder bor, 141 éveka búza és a Lábasháznál három hónapi koresmároltatás 300

¹ 217—1797. főcons. sz.

² Előlj. jkv. 1798. febr. 10-ről. 1 p.

³ 30—1801. főcons. jkvi sz.

⁴ U. o. 84—1801. jkvi sz.

magyar frtnál több, ezt a többletet gabonával pótolta ki a főconsistorium 1805. január elsejétől. A főconsistorium tájékoztatást szerezvén magának az előljárástól, 1805. decz. 31-én a fenneb-
biek szerint állapította meg Szilágyi fizetését, tekintettel személyes érdemeire.¹

Szilágyi Ferencnek adta ki a püspök, Abacs János. véleményezésre Bod Péter Praxis fori ecclesiastici ez. munkájának magyar fordítását Benkő László benedeki paptól. 1814. aug. végén kapta kezéhez s csak sürgetésre tett jelentést 1815 febr. 25-én. Szilágyi úgy vélekedett, hogy jobb volna latinúl kinyomatni, mert a kik használják, azoknak tudni kell latinúl. Most is igen hanyagúl tanulják, még hanyagabbak lesznek, ha ezt is magyar nyelven adják kezökbe. De ha magyarul adják ki, az előbeszéd ily formában teljességgel ki nem adható egyfelől azért, mivel illetlenül ezéloz és szól vallásunk némely főbbrendű sorsosiról, noha meg nem nevezi, másfelől azért, mivel a r. cath. püspökkel, kinek a fordítást ajánlja, úgy tetszik igen confidens hangon beszél, a mi illetlen. Egyébként megérdemli a kinyomatást.²

A főconsistorium ajánlotta a püspöknek, hogy Benkő Lászlót az előbeszéd illetlen és vagdalkozó kifejezéseieért keményen feddje meg; egyébiránt mivel az eredeti könyv már nem igen kapható, a fordítás pedig alkalmas, útasítsa Benkő Lászlót, ha fordításának patronust talál vagy a maga költségén ki akarja nyomtatni, nyomassa ki, a főconsistorium nem ellenzi. A könyv azonban csak 18 év múlva, 1833-ban jelent meg, újításokkal, de az előbeszéd vagdalkozó, kifogásolt része kimaradt belőle.

Szilágyi Ferencz irodalmi működése az iskola és egyház körében mozgott. Nagyobb munkája egy latin nyelvű egyetemes történelem, melyet tanításához segédkönyvül készített. Az előszóban elmondja, hogy a főconsistorium régóta panaszkodott a tankönyvek hiánya miatt, mert a tanuló ifjúságot nagyon terhelte és tanulásában gátolta az előadások leírása; megrendelte tehát, hogy a professorok saját tárgyukra tartozó. kézikönyveket irjanak s szabadítsák meg az ifjakat a másolás terhétől. Így vállalta el ő az egyetemes történelem megírását. Nem tagadja, hogy voltak, a kik nem megvetendő okokkal

¹ 143. 173. 207—1805. főcons. lt. sz.

² 54—1815. főcons. lt. sz.

öszönözték őt magyar nyelvű tankönyv kiadására s tényleg így is dolgozta ki előbb s hallgatóinak így is adta elé, némely európai műveltebb nép példáját követve. De midőn látta a latin nyelv tanításának hanyatlását és elhanyagolását, megváltoztatta elhatározását, latinul kezdett tanítani s latinul adta ki könyvét is.

A könyv szerkesztésében Schlözer (Aug. Lud.) rendszerét követte, kinek előadásait Göttingában mohón hallgatta. Az időrendben leírt néprajz tetszett neki, mely századról századra egyfolytában adja elé az eseményeket s az emlékezetben tartást megkönnyíti. Nem szereti az Offerhaus és Gatterer-féle synchronisticai módszert, mivel a sokszoros megszakítás szétszórja a figyelmet. Midőn Sahröckh világ-története kezébe került, ennek módszerébe bolondulásig belészeretett.

Középuton akart maradni, hogy ne legyen igen száraz és rövid s ne is legyen terjengős; sokat hagyott előszóbeli kiegészítésre, melyet az ifjak nehézség nélkül följegyezhetnek, ha előre elolvassák az előadandó részt. Így tett ő is a külföldi egyetemeken. Csak irányt kívánt mutatni. Az ifjak ez alapon hívhatik ismereteiket.

A 8. réttű könyv I. része 338 lapra terjed; a szerző azt hiszi, hogy ezt a téli közvizsgálatig el lehet végezni; a közép és újkor elvégezhető az iskolai év végéig.

Ez előszót 1816. november 27-én írta Szilágyi, de a munkához 10 évvel azelőtt fogott. Kitűnik ez a collegium nyomdája 1806. évi átadási okmányából, melyben jelezve van az első ív kinyomása.¹

Petrik Bibliographiájában csak a Pars prior van megemlítve, mely az ókort öleli föl. Véletlenül akadtam a második részre, melynek ezímlapja nincs. Az egész 248. 8 r. lapra terjed. Meglepő, hogy a magyarokról külön egy szó sincs benne, holott a hunokról, avarokról, bolgárokról, bessenyőkről, húnokról és oláhokról külön fejezetekben szól. Előbbi módszerét e részben is magtartja, de az egyes népek történetének végén felsorolja a nevezetesebb kútforrásokat és nagyobb munkákat. Az újkor történetét 1819. közepéig hozza le; a második rész tehát 1819. végén vagy 1820-ban jelenhetett meg.

Iskolai kiadványai: *Chrestomathia Latina*. 1885. *Livius enucleatus*. 1807. *Deák grammatika*. 1814. *Hübner. Centum quatuor historiae sacrae*. 1809.

¹ Átadási okmány 1806. 35. l. — 1807. 24. l.

Ünnepi és halotti beszédei, többi munkáinak czímével alább következnek:

Deák grammatica. Az alsóbb classisok számára készítette. 8 r. 10 lev. 396 l. Kolozs. 1814. Nyomt. a ref. coll. betüivel.

Kiadványai: Chrestomathia Latina, in usum infimae classis Latinae collecta et edita (k. 8 r. 4 lev. 168 l.) Claudiopoli. 1805. Impr. typis collegii reform. — Livius enucleatus. In usum juventutis linguae Latinae studiosae opera F. Sz. (8 r. 5 lev. 404 l.) Claudiopoli. 1807. Impr. typis coll. reform. — *Hübner*. Centum quatuor historiae sacrae, quas collegit et germanico sermone edidit . . . Latine reddidit M. Abr. Krigel. Recudi curavit, adjecta historia sacrae scripturae literaria *Fr. Szilágyi*. 8 r. 4 lev. 270 l. Claudiopoli. 1809. Im. typ. coll. reform. per Steph. Török. — Új kiadása 1825-ben. — L. Junii Mod. Culumellae de re rustica libri XII-et liber de arboribus. Ex recensione Bypontinae, cum praecipuis Gesnerianae editionis suisque notis edidit Fr. Szilágyi. Claudiopoli. Impr. typis coll. ref. 1820. per Steph. Török. 8 r. XVI. 604. l.

Historia universa politica in subsidium praelectionum concinnata a Francisco Szilágyi. Pars prior. Historiam antiquam complexa. Claudiopoli. Typis collegii reformatorem 1816.¹

Beszédei.

A reformátzió harmadik századjának innepén tartott beszéd, a kolosvári evangélico reformátusok nagyobbik templomi gyűlésében, januárius 11-dik napján 1818. Kolosváron. Nyomt. a reform. coll. betüivel 1818.*

Beszéd az oskoláknak fontos vóltokról, az emberiségre való nagy befolyásáról, melyet a kolosvári reformátum kollegyom nagy Auditoriuma felszentelése alkalmatosságával elmondott Kolosváron. Nyomtattatott a refor. koll. betüivel 1821.

Halotti tanítás az istenfélő férjfiunak áldásul rendeltetett jó asszonyról; melyet néhai kedves emlékezetü méltóságos Vargyasi ifjabb Dániel Kata urasszonynak, méltóságos felső szálláspataki Mara Lőrincz ur élete szerelmes párjának utolsó tiszteletére irt, és Kolosváron a réformatum nagyobbik templomban elis mondott Sz. F. kolosvári réformatus pap 1795. márcz. nap 8-dik napján.

¹ Pars II. (1820.) 338. 248. l.

* A csillaggal megjelöltek *Petrik* Bibliographiájában fel vannak véve, a többiek hiányzanak.

Keresztyén vitézkedés melyet néhai kedves emlékezetű méltóságos iffjabb B. gróff Bethlen Pál urnak a cs. k. felség arany kóltsos hívének és generális fő strása mesterének utolsó érdemlett tiszteletére halotti tanításban foglalt és Kolosváron a réformátusok nagyobbik temptomában a gyászos gyülekezet előtt el-is mondott Sz. F. 1795. esztendőben karátson havának hatodik napján. Kolosváratt. Nyomt. a ref. coll. betüivel 1796. esztendőben.

Halotti tanítás a napban öltözött asszonyról, melyet néhai méltóságos R. Sz. B. G. Sz. Teleki Polyxena szelid és tsendes lelkü iffiú úr asszony ő nagyságának méltóságos Malom-Vizi gróff Kendeffi János úr ő nagysága szerelmetes kedves feleségének érdemlett utolsó tisztesség megadására írt és el-mondott Kolosváron, 1797. Aprilisnek 2-dik napján Szilágyi Ferentz akkor kolosvári réformatus pap. Nyomtattatott Kolosváratt a ref. coll. bet. 1799. eszt.

Az Isten emberének esmértető jelei és temetsége, egy halotti beszédben foglalva; melyet néhai méltóságos Maros-Németi gróf, Gyulai József úr ő nagyságának utolsó érdemlett tiszteletére írt, és elmondott a kolozsvári reformátum nagyobbik templomban 1800. eszt. martiusnak 9-dik napján. Kolosváron. Nyomtatt. Kochmeister Márton betüivel 1800-ban.*

A halál letzkéje: melyet néhai méltóságos Malom-Vizi gróf. Kendeffi János ur ő nagyságának utolsó érdemlett tisztességtételére egy halotti beszédben foglalt és el-mondott Orja-Boldog-Falván a reformátusok templomában 1801. esztendőben, januariusnak 4-ik napján. Kolosváratt. Nyomt. a réf. kol. bet. 1801. esztend.

A lelki élet törvényei le-rajzólva egy halotti prédikázióban melyet néhai méltóságos Malom-Vizi gróff Kendeffi Rákhel ur asszony ő nagysága életéből vett és utolsó érdemlett tiszteletére elis mondott Kolosváron a réformátusok nagyobbik templomában 1798. esztendőben aprilisnek 15-dik napján. Kolosváratt nyomt. a ref. koll. bet. 1802. esztendőben.

A nagy ember leírása egy halotti tanításban melyet néhai méltóságos Bethleni gróff Bethlen Pál ur ő excellenztiájának felséges urunk arany kóltsos hívének, valóságos belső titkos tanátsossának s. a. t. a királyi törvényes tábla huszon-nyoltz esztendőig volt, első-ülőjének utolsó érdemlett tiszteletére írt és elmondott Maros-Vásárhelyen 1797-dik esztendőben májusnak hetedik napján. Kolosváron, 1802-dik esztendőben. Nyomt. a réf. kol. betüivel.

A rövid élet vigasztalása, egy halotti tanításban. Mellyet az élet rövidségében magát hosszason kedveltetett néhai gróff Bethleni Bethlen Anna kis-asszonynak néhai gróff és generális Bethleni Bethlen Pál úr — és kegyes özvegye méltóságos I. báronissa M. Gerő Monostori Kemény Kristina asszony — ő nagyságok kedves leányoknak utolsó tisztességtételére írt és el-mondott Kolosváron a réformátusok nagyobbik templomában, 1800 esztendőben martiusnak 16-dik napján. Kolosváron, 1802-dik esztendőben. Nyomt. réf. kol. betüivel.

A szerelmes orvos, lerajzolva egy halotti tanításban; mellyet néhai f. orvos doctor és professor Pataki Sámuel ur utolsó érdemlett tisztesség tételére írt és el-mondott Kolosváron a réformátusok nagyobbik templomában 1804. szeptembernek 30. napján. Kolosváratt. Nyomtattott a réf. kolégyom. bet. 1805-dik esztendőben.*

A meg-elégedés egy halotti beszédben foglalva, mellyet néhai méltóságos Czegői gróff Vas Kristina ur asszony ő nagyságának bódog emlékezetű M. Gerő-Monostori L. báró Kemény Miklós úr ő nagysága kegyes özvegyének utolsó érdemlett tiszteletére írt és el-mondott Kolosváron a reformátusok nagyobbik templomában 1802. esztendőben szeptembernek 12. napján. Kolosváron. Nyomt. a réf. kolégyom betüivel 1805-dik esztendőben.

Az életnek tündéres viszontagsága. Egy halotti tanításban, mellyet néhai méltóságos Nagy Ertsei gróff Tóldalagi László úr ő nagyságának felséges urunk arany költsos hívének a küköllővári papi kerület és a székelly-udvarhelyi reformátum kolégyom buzgó fő inspector kurátorának utolsó tisztesség tételére írt és elmondott Kolosváron a reformátusok nagyobbik templomában 1806. mártiusnak 30. napján. Kolosváron. Nyomt. a ref. kollégyom betüivel. 1806.

A hív és szorgalmatos gazda; le-rajzolva egy halotti tanításban, mellyet néhai tekintetes Haranglábi Vita Sámuel urnak méltóságos gróff Széki Teleki Kata úr asszony ő nagysága jószágai fő gondviselőjének utolsó érdemlett tiszteletére írt és elmondott, Kolosváron a reformátusok nagyobbik templomában, 1807-dik esztendőben, májusnak 3-dik napján.

A keresztyén asszony le-rajzolva egy halotti tanításban, mellyet néhai méltóságos I. báronissa Losontzi Bánffy Therésia ur asszony ő nagyságának néhai méltóságos Kis Rhédei gróff Rhédei Mihály ur ő nagysága kegyes özvegyének utolsó érdemlett tiszteletére írt és el-mondott Kolosváron, a réformátusok nagyobbik templomában, 1807-dik eszt.

májusnak 31-dik napján. Kolosváronn. Nyomtattatott a ref. kolégyom betüivel Török István által 1807-ben.

A megtisztelt bölts le-irva egy halotti tanításban mellyet néhai áldott emlékezetű tudós férjfiúnak tiszteletes Méhes György urnak a kolosvári nemes réformátum collégyum philosophiát és mathésist tanított, nagy érdemű rendes professorának utolsó érdemlett tiszteletére tett Kolosváron a réformatikusok nagyobbik templomában, áprilisnek 16-kán 1809. Kososváron. Nyomtatt. a réf. koll. betüivel 1809-ben.

A jó fő-tiszt egy halotti beszédben mellyet néhai méltóságos Sáros-Berkeszi Katona Mihály felséges es. királyi tanácsos urnak nemes Kővár vidéke nagy érdemű főkapitányának utolsó tiszteletére tartott S. Berkeszen a réformatikusok templomában 1809. octb. 1-ső napján. Kolosváron. Nyomt. a ref. coll. betüivel 1810.

A jó anya. Le irva egy halotti beszédben, mellyek áldott emlékezetű Nagy-Szalontai m. groff Töldi Sára kegyelmes ur asszonynak, m. groff Széki Teleki Lajos ur ő excellentziája élete volt kedves párjának utolsó érdemlett tiszteletére irt és el-mondott Kolosváron a reformátikusok nagyobbik templomában 1813. áprilisnek 25 napján. Kolosváronn. Nyomtattatott a réf. kollégyom betüivel, 1814-dik eszendőben.

Az igaz theologus lerajzolva egy halotti beszédben mellyet amaz áldott emlékezetű és nagy tudományú férjfiu tiszteletes Szathmári Pap Mihály úrnak a kolosvári reformatum nemes kollégium, a theologiában vólt ritka érdemű professorának, utólsó érdemlett tiszteletére irt és elmondott Kolosváron, a reformátikusok nagyobbik templomában, septembernek 27-dik napján 1812. Kolosváron. Nyomt. a ref. kollégium betüivel 1820-ban.

A nagyság mértéke levéve Losontzi L. B. gróf. Bánffy György úr az erdélyi nagy fejedelemség gubernátora, a cs. kir. felségnek arany költsos híve, Sz. István Apost. király és Leopold császár jeles rendjeinek nagy — a polgári érdem rendjének arany — keresztos vitézze, Status és Gubernialis valóságos titok tanácsossa ő excellentziájáról, és elő adva egy halotti beszédben, mellyet a M. Losontzi L. B. Bánffy Familia, mint önnön kebeléből e hazának adott második kormányozónak utólsó tiszteletére tartatott, Kolosváron a reformátikusok nagyobbik templomában. Kolosváron. Nyomtattatott a reform. koll. betüivel. 1822.*

Nietzsche Frigyes.

(Friedrich Nietzsche. Ein Lebensbild von Hans Gallwitz. Dresden und Leipzig 1898. Männer der Zeit. Lebensbilder hervorragender Persönlichkeiten der Gegenwart und jüngsten Vergangenheit. Herausgegeben von Dr. G. Diercks. IV. kt.)

Nietzschéről szóló munkákat irodalmunkban többen ismertettek. Legelőször *Szlávik* ismerteti Steiner, *Nietzsche. Ein Kämpfer gegen seine Zeit* cz. munkáját az Erdélyi Múzeum 1896. évi folyamában. Ugyancsak ő ír *Nietzsche és világnézete* czímen egy önálló cikket az Athenaeumban (1896. 561—577.), a mely az előbbi cikkel sok tekintetben egyezik. Ebben „Stein műve nyomán“ (*Fr. Nietzsches Weltanschauung und ihre Gefahren*) jár, mint maga mondja. E cikkek nem veszik kellő módon figyelembe Nietzsche nézeteinek történelmi kifejlődését s kivált első rendszeres munkáit. A következő évben dr. Erdélyi Károly ismerteti a *Bölcséleti Folyóiratban* *Kaftan, Achelis, Weigand, Steiner, Schuré, Lou Andreas-Salomé* műveit. Erdélyi e cikksorozata külön lenyomatban is megjelent.¹ Újabban *L—s* ismerteti a Budapesti Szemle 1899. febr. számában *Riehlnek, Friedrich Nietzsche. Der Künstler und der Denker. Ein Essay.* 2. kiadás 1898. cz. munkáját, végső ítéletét Ueberweg-Heinze után foglalva össze. Legújabb az *Új Magyar Szemle* (1900. febr., márcz. f.) hoz Szász Zoltán tollából *Nietzsche és elmélete* czímen két cikket. Van tehát Nietzsche-ismertetés irodalmunkban elég. De ez elenyésző csekélység ahhoz a nagy irodalomhoz képest, a mely a németeknél Nietzsche személyével és tanaival napról-napra mind nagyobb szorgalommal foglalkozik.² „Ma Nietzsche a német philosophia legújabb sensatiója“, mondja a Budapesti Szemle ismertetője s igaza van. Minden évben jelenik meg egy néhány életrajz, egy néhány essay, a mely „a világirodalom e legradikálisabb cynikusával“ (Athenaeum

¹ Nietzsche Frigyes. Budapest, 1898. 36 l.

² L. Ueberweg-Heinze, Grundriss der Geschichte der Philosophie. Berlin, 1897. III. r. II. kt. 292 l.

1896. 565 l.) foglal kozik. Hogy csak az utóbbi időben megjelent s előttem ismeretes munkákat említsem, a tárgyalás alattin kívül ott vannak: *Ritschl*, Nietzsche's Welt- und Lebensanschauung in ihrer Entstehung und Entwicklung. 2. kiad. 1899., *Paul E. Kalina*, Fundament und Einheit in Fr. Nietzsche's Philosophie. Leipzig, 1898. *E. Grimm*, Das Problem Fr. Nietzsche's. Berlin, 1899. *H. Lichtenberger und Elisabeth Förster-Nietzsche*, Die Philosophie Fr. Nietzsche's. Dresden u. Leipzig, 1899. *M. Falkenfeld*, Marx und Nietzsche. Leipzig, 1900. *Th. Ziegler*, Fr. Nietzsche. Berlin, 1900. *Von Grotthuss*, Probleme und Charakterköpfe. Studien zur Litteratur unserer Zeit. 3. kiad. 1898. Utóbbi Nietzsche'vel is foglal kozik behatóan. Ez írók egyike-másika tárgyalja N. hatását is. Sőt Erdélyi ezt a hatást már a magyar irodalomban is constatálja. Műveit fordítják angol és franczia nyelvre, a mint Ueberweg-Heinzenél olvassuk.

Indokolt tehát, hogy miért foglal kozunk vele. Nines az újabb korban író, a kit oly ellentétesen itélnének meg, mint őt. A legnagyobbtól és magasztalóbbtól, a mit lángelmére mondhatni, a leggyalázóbbig, a mit csak született és megrögzött gonosztevőkre alkalmazhatni, mindent elmondtak róla. *Schuré* szerint (l. Erdélyinél) Nietzsche „első rangú író, mélyreható moralista, mély gondolkodó, lángeszű satyrikus, olykor-olykor hatalmas költő“. De ugyancsak ő mondja: „Szánni lehet azokat, a kik e műben (Also sprach Zarathustra) böleseletet keresnek . . . Márványból faragott síremlék, mely — a semmit takarja“. *Stein* szerint bizonyos stilistikai kéjelgéssel tár fel oly dolgokat, a melyek eddig csak nagyszabású gonosztevő típusok lelkének legtitkosabb rejtekében leselkedtek. *Kaftan* úgy látja: „a mit ő beszél, az nem fakad tisztátalan szívből“. *Schultze* (Der Zeitgeist der modernen Litteratur Europas) szerint „nagyon lehetséges, hogy veleszületett gyilkossági ösztönök voltak benne, a melyek jó nevelés és környezet miatt nem jutottak kitörésre“. *Kalina* Nietzsche'ben közönséges csalót, iparlovagot lát, kinek minden tette képmutatás; megvetésre és utálatra méltó, „a német irodalom legnagyobb szégyene és gyalázata; lump és csaló, a hol a sajátját adja és élősdi, a hol a legjobbat adja, a ki abból táplálkozik, a mit gazdája, Schopenhauer, megemésztett“ (Id. m. 121 l.). Egész könyvében a legnagyobb gúnynyal és mindig idézőjel között beszél róla, „a philosophusról“, a „kiről hívei azt mondják, hogy már a pólyá-

jában philosophált, holott találóbban azt kellene mondaniok: a pólyájába“. Úgy-e elég szellemes ötlet az alapos tudóstól, a ki könyve végén kijelenti: „szükségét érzi, hogy kezeit megmossa“?

Van azonban egy dolog, a melyben az ítéletek meglehetősen egyeznek s ez stilusa. *Schuré* szerint „stilusa remek, rhythmikus, lapidaris, tele a költői képeknek egész zöldelő erdejével“. *Ueberweg-Heinze* úgy találja, hogy „a stilus tökéletes művésze, kinek nincs párja a jelenkorban“. S hasonlóan mások is. Egyedül *Kalina* az itt is, a ki *N.* stilusát sem ismeri el, mert — mint mondja — minden szavában a csalóval találkozunk. Tanulságos volna az ítéleteknek e kaleidoskopszerű változását összeállítani. Azonban bármennyire eltérők a vélemények, a róla megjelenő számos könyv bizonyítja, hogy komolyan veszik s hogy őt többé ignorálni nem lehet. Ebben a felfogásban napról-napra mind jobban egyeznek a gondolkodók. Egyetemi katedrákon foglalkoznak tanaival s mind többen követik *Brandest*, a ki *Koppenhágában* először tette egy kollegium tárgyává *Nietzsche* rendszerét — még működése idejében. A harez *Nietzsche* egyénisége és tanai körül tehát nem fejeződött be még. Individualistikus tanainak elbűvölő varázsa rendkívül hatott, sőt ellenségei állítása szerint már is sok rosszat eredményezett. *Gallwitz* rokonszenvvel, de elfogulatlanul tárgyalja *Nietzscht*; rajzolja nemesak külső élete folyását, hanem szellemi kifejlődését is tanuló korától szelleme elborulásáig levelezése, a hugától kiadott életrajza és naplói felhasználásával. Nem mond kifejezetten ítéletet felette, inkább ránk bizza ítéletünk megalkotását, de hiányos ismereteken alapuló ítéleteit, ferde nézeteit mindenütt megkorrigálja. A vállalat külön czélzata szerint különösen kiemeli élete folyásában és szelleme kifejlődésében azokat a mozzanatokat, a melyek az *egyéniiség* kialakulására jótékony befolyással voltak.

Középiskolai, egyetemi tanulmányaival és tanárságával foglalkozó első fejezeteit mellőzzük s csak azt említjük, hogy tanulmányai befejeztével *Ritschl* ajánlatára a doktori vizsgálat elengedésével *Baselben* a class.-philologia egyetemi tanára lett alig 24 éves korában, 1870-ben. Első nagyobb műve *Die Geburt der Tragödie aus dem Geiste der griechischen Musik*. Alapgondolata a valódi cultura fogalmával együtt az egyéniség egészséges kifejlődése. A görög szellem a legnemesebb virágokat termette s ezek között a görög tragoediával

egy sem hasonlítható össze. Méltán támad hát a kérdés: mi köze a tragoediában nyilvánuló világfájdalomnak a culturához? Mert nem tagadható az a tény, hogy a görög szellem fénykora a classicus tragoediával összeesik s az újabb attikai comoedia vidámságával együtt jár a hanyatlás. Vannak-e hát oly erők a tragikai világfájdalomban, melyek a legmagasabb teremtő energiát fejtik ki? Nietzsche szerint a régi görögök lelkében mély borzalom élt a léttől. De nem a gyöngeség érzetéből származott, hanem az erőből, mely harcra hívja maga ellen a lét iszonyait. E mámoros hangulatból születtek a Dionysos-ünnepek s ezekből a görög tragoedia. E dionysosi mámor keleti korlátlanságához és féktelenségéhez jó Apollo nevében a mérték és határ elve. A görög szellem mély világfájdalmát mérsékli a vidám istenek világa. De a tragikum mély komolysága a művészet egészséges fejlődéséhez nélkülözhetetlen. A cultura petyhüdtté, életunttá tesz, az akarat elveszíti feszítő erejét, productivitását. E veszélyben megmentő a tragikai művészet. Ösztön és értelem egyformán jutnak jogaikhoz.

Sokrates-szel megkezdődik a túlnyomóan értelmi felvilágosodottság korszaka; öreges vonás az ifjú görög szellemen. Ő megsemmisíti az ösztönt: „Míg minden teremtő embernél az ösztön a teremtően affirmatív erő s a tudat bíráló, Sokratesnél az ösztön lesz bírálónak s a tudat teremtővé“. Vele, a bölcsészeti rationalismus atyjával, eltűnt a tragikai világnézetből származott művészet.

De a művészet új korszakba lép a németeknél Schopenhauerrel és Wagnerrel. Schopenhauer szerint a zene az akarat közvetlen kifejezése s ezért az isteninek legtökéletesebb kinyilatkoztatása. „Csak a zene szelleméből értjük meg az egyén megsemmisülésén való örömet“. Schopenhauer elméletének igazsága Wagner zenéjéből hangzik felénk, a ki a görög zene tragikai szellemét felújította s a hanyatlás és kicsinyes önelégültség korában a legmagasabb művészetet életre keltette. Ezért reméli a hellén ókor újjászületését, midőn a német szellem a zene varázsa által megtisztul és új tragikai culturát teremt. Bach, Beethoven, Wagner új életre hozták azt az ősrégi erőt, melyet a magában bizó értelem egyoldalú culturája elnyomott. Ime, nem irodalomtörténeti, hanem egyetemes, világproblema van itt felvetve, melynek azonban Nietzsche csak aesthetikai jelentőséget tulajdonít.

15 évvel később maga elítélte e művét. Kifogásai ezek: a

problemát nem tárgyalta elég mélyen, különben a keresztény vallás ellen is ki kellett volna kelnie. A dionysosi ösztönt modern dolgokkal (Schopenhauer metaphysikája, Wagner-zene) zavarta; azóta másképp gondolkodik a német zenéről, a mely teljesen romantikus és idegrontó. Szerzőnk szerint első kifogása alaptalan, mert a kereszténységgel való harezba szállásra nem volt semmi alkalma. Jogosabb a másik ellenvetése, hogy a dionysosi mámor állapota nem a zene szelleméből születik. A dionysosi és apollói elem, melyek a culturát teremtik, nem a görög szellem kizárólagos tulajdona, hanem teremtő erők, melyek minden időben, minden culturánál felébrednek a görög szellem közvetlen megtermékenyítése nélkül is. És a dionysosi elemnek nem szükségkép a zene a megfelelő kifejezési eszköz. Viszont a korlátozó, alakító apollói erő sem csupán a művészi teremtésben nyilvánul, hanem mindenütt a gyakorlati életben, a társadalmak szervezésében, tudományoknál stb. egyaránt. De a két elem nem különváltan, hanem együtt hat s legfőlebb egyik vagy másik túlsúlyáról beszélhetünk. Gallwitz kifogásolja azt is, hogy Schopenhauer és Wagner volnának a kor legnagyobb szellemi herosai, s kedvezőtlen körülménynek tartja Nietzschére nézve, hogy oly korán jutott tanárságra, a mely őt az élettől az abstractiok világába sodorta. Nietzsche szerint ha a lélek fájdalmas alaphangulata optimistikus vidámságba megy át, akkor nincs miért remélni mélyebb culturát, a mely csak a lélek mély fájdalmából ered. Helyesen jegyzi meg erre Gallwitz: ez csak abban az esetben igaz, ha a lélek fájdalma minden esetben mint buzdító, ösztönző erő hat arra, hogy összes szellemi erőinket működtessük. Így hát Nietzsche a nagy problémát, hogyan lehet egy korszakot megújítani és termékeny erőkkel megtölteni, nem tudta elég komolyan és mélyen felfogni. Azt a felfogását, a mely szerint a világ aesthetikai jelenség, sem megmagyarázni, sem igazolni nem tudta. S nem is maradt meg sokáig e felfogása mellett. Gondolkodásának és akarásának erélye erősebb volt, semhogy a művészeti élvezet kevésbbé cselekvő állapotában sokáig jól érezhette volna magát. Kora műveltségének hiányai és hibái kiszóltották Dionysos templomából s nem sokára ellentétbe helyezik korával.

1872-ben jelent meg *Strauss, Der alte und der neue Glaube* cz. műve. Straussban Nietzsche a középszerűség, sekélyes értelem,

önelégtelenség, szóval a *Bildungsphilister* képviselőjét látja. Strauss akkor a német tudós körök zászlóvivője volt. Nietzscheben megszületik az *Unzeitgemässe Betrachtungen* terve, s Strauss ellen fordul. (David Strauss. *Der Bekenner und Schriftsteller*. 1873.) Ostorozza benne az önelégtelenséget, mely elfojtja a művelődés vágyát. A tudós műveltség eredménye, a történelmi tudat kiöli a lelkesedést. A történelemből megtanulja az ember, hogy epigon s e szerepében megelégedetten érzi magát. Ha a világtörténelem a legfőbb értelem kinyilatkoztatása, akkor nem marad más hátra részünkre, mint kényelmesen berendezkedni e világban. Az ilyen felfogás a szellem betegségének a jele. Természetes, hogy e munkája nagy zajt vert fel, mert sértette a tudósok régibb nemzedékének felfuvalkodott öntudatát.

A második korszerűtlen elmélkedése 1874-ben jelent meg *Vom Nutzen und Nachteil der Historie für das Leben* címmel. Mottóját Goethetől választja: „Mindent gyűlölök, a mi csak tanít a nélkül, hogy tevékenységemet növelné vagy közvetlenül élénkítené“. A kor feladata az, hogy az élet megtermékenyíttessék, az emberi szellem erősebbé tevékenyebbé legyen. Segítette-e elé ezt a célt eddig a történelem? Öt szempontból tárgyalja e kérdést s erre az eredményre jut, hogy a történelmi műveltség az egyéniség közvetlen erejét, termékenységét és eredetiségét gyengíti. Szemléljük a világtörténelem folyamát, culturák vonulnak el előttünk, minden egyformán köti le érdeklődésünket. Így minden egyformán idegen marad reánk nézve s elfeledjük, hogy önálló egyéniségek vagyunk arra hivatva, hogy saját érzésünket, ítéletünket ne engedjük elrabolni. „A történelmet csak az erős egyéniségek bírják meg, a gyengéket teljesen megsemmisíti“. A történelmi studiumok által ápolt ú. n. tárgyiasság nem egyéb, mint közönyösség. Bensőleg hidegek, idegenek maradunk azokhoz a történelmi hatalmakhoz, melyekről „igazságosan“ ítélünk. Igazságos ítéletet csak szeretettől és gyűlölettől izzó erős lélek mondhat. A történelmi műveltség józan világosságot terjeszt, melynél a dolgokat szemléljük s nem marad tér lelkesedésre, instinctív cselekvésre. „Pedig nagy dolgok sohasem történnek némi örültség nélkül“. A ki a történelem minden zege-zugába betekintett, szükségkép közönyös, blazirt lesz, mert a múlt nagy öröksége azt a bágyasztó tudatot teremti, hogy ő epigon. S így beteljesül Hesiodos jóvendölése, hogy az emberek egykor ősz hajjal fognak születni.

„A mennyiben vannak törvények a történelemben, ezek semmit sem érnek és a történelem sem ér semmit“. „A történelem képes az ifjúságot meglopni legszebb előjogától, attól az erőtől, hogy bizó hittel egy nagy gondolatot oltson magába s azt még nagyobbá növelje“. A történelmi tudás csak mások míveltségének tudása, vér nélküli árny. A reflexioból tengődő élet mottója: cogito, ergo sum. Pedig az ember nem „cogital“, hanem „animal“ s így: vivo, ergo cogito. Hegel az egyéniséget feláldozza az eszmének, Nietzsche a világegyetemet az erős egyéniségnek. Hegelnél a véletlen is czél- és észszerű, Nietzsche a történelmi észszerűséget egyáltalában tagadja. „Ha tervszerűséget keresnek a történelemben, keressék egy hatalmas embernek, talán egy nemzedéknek vagy pártnak terveiben“. Az ember erénye abban áll, hogy a tények vak hatalma, a valóság zsarnoksága ellen fellázad és törvényeket szab magának, melyek nem ama történelmi hullámlások törvényei. „Az emberiség czélja nem lehet a végen, hanem legfőbb példányaiban“. Az erős egyéniség dolgozza át húsává és vérévé a történelmi anyagot, szóval assimilálja; a mit nem tud egészen sajátjává tenni, azt nyomja, vagy felejtse el; hódítsa meg az egész természeti és történelmi világot, így lesz értelem ebben az értelmetlen világban. Az egyéniség csupán abban az erőben nyilatkozik meg, melylyel a történelmi valóság ellen fel tud lázadni.

Gallwitz visszatekintve a második elmélkedés alap gondolataira, úgy látja, hogy Németországban a francia háború után epigon-nemzedék nő. Nietzsche keresve e hanyatlás okát, azt a történelmi érzék túltengésében látja, a mely szellemünk közvetlenül teremtő erejét elnyomja. Mivel már Niebuhrtól vett nézete szerint a történelmet értelmes törvény nem vezeti, hanem az esetlegességeket erős egyéniségek ereje fűzi összefüggő egészekké, csak egy gyógyszer van a beteg kor meggyógyítására: erős egyéniségeket kell nevelni, kikben a történelem nélküli (dionysosi) érzék uralkodjék a történelmi (apollói) felett.

Ez az elmélkedés nem esinált akkora lármát, mint Strauss megtámadása. A harmadik elmélkedésben, a mely nagyszámú tisztelőt szerzett neki, megint azzal a kérdéssel foglalkozik, hogy ki tudja a német culturát megmenteni s új nemzedéket nevelni? A beteg kor orvosául Schopenhauert ajánlja azzal a szenvedélyes komoly-

sággal, melyet csak a jövőért való aggodalom teremthet. A ki magát és korát a legmagasabb minták szerint akarja nevelni, korszerűtlen lesz. Nietzsche bántja, hogy a nagy művész és böles idegenül áll korában s csak kevesen értik meg, ezért bizonyos pessimistikus hangulat vonul végig e művén. A természetet segíteni kell a genius nevelésében. El kell merülni a nagy szellemek előállításának feltételeibe, hogy ellessük a genius teremtésének titkait. Legjobb eszköz erre a kiméletlen harez az emberi természet kiesinyes, közönséges vonásai ellen, a milyenekkel korunk kulturája tele van. Ilyen az állam önzése, mely maga-magát bálványozza s megakadályozza önálló philosophusok feltűnését. „A Schopenhauerról szóló írat a fiatalos lelkesedés pessimismusával van írva; egy fenséges eszményt néz távolról s minden erejét arra fordítja, hogy elérje és elpanaszolja, ha tudatára ébred az akarás és tehetség közti távolságnak, hogy az emberi természetben semmi jó nem található“ (133 l.).

1876. jelenik meg negyedik korszerűtlen elmélkedése: *R. Wagner in Bayreuth*. Bámulattal adózik Wagnernek. „Fellépése a művészetek történetében hasonlít a természet összes osztatlan művészeti tehetségeinek vulkánikus kitöréséhez“. Őt állítja a német nép elé szabadítóul. Alaphangulata annyira különbözik az előbbi elmélkedésétől, hogy ebben alig lehet korszerűtlennek mondani. Itt Nietzsche „átadja magát az akaratnélküliség, rajongás, vágyódás, szóval minden tőle később szigorúan elítélt nőies ösztön édes mérgének“. Itt kibékült korával, egy lett népe geniusával. Gallwitz ez időbe teszi azt a változást, bár művében nem érezhető, mely később Nietzsche Wagnertől egészen elfordítja s melyet maga Wagner sem olvasott ki a műből. Nietzsche ez időben érzelmei s törekvései mélyében már nem összhangzik Wagnerrel. A bayreuthi ünnepeken való részvétel csalódással végződött, mert nem találta meg ott azt a fenséges művészetet, a melyet keresett s melytől a kor kulturájának megújulását várta. Negyedik korszerűtlen elmélkedése bucsú eddigi gondolkodásától s visszapillantás fiatalságára, mielőtt útja irányát megváltoztatta volna. Egészsége megrendül. Kezdődnek vándorévei. Most kezd aphorismákban írni. Járatlan ösvényeket keres ezentúl s ezek „a reménytelen sötét chaosba“ vezetik.

1876–82-ig új korszak N. fejlődésében. Ez időbe eső munkái életének e betegeskedő korszakában „visszatérés önmagához“, „a

gyógyulásnak legmagasabb neme“. Most szűnik meg „pessimista lenni“, mert „az önhelyreállítás ösztöne megtiltotta nekem a szegénység és bátortalanság bölcséletét“. Elbűcsuzik „a dolgok érzelmyszerű becslésétől“. A mint ő ezután a morál kérdéseiről beszél, úgy csak az beszélhet, „a kit heves fájdalmak kínoznak és a kinek legszébb reményei rombadóltek“ — mondja Gallwitz.

Menschliches Allzumenschliches-ben összefoglalja metaphysikai alapnézeteit. Ninesenek örök igazságok és állandó tények. Minden létező lett s állandó változásnak van alávetve. Ninesen a fejlődésnek végcélja. Boldogsággal sem törődik a világegyetem. Az ilyen szempontok elzárják a tudományos kutatás ereit. Ninesenek mindenkítől elismert igazságok. A számrendszer is csak emberi szemlélet műve s a valóságban adaequat valami nem felel meg annak. Az emberi ész csak tévedéseket szült, a melyek közül némelyek hasznosoknak bizonyultak s általános érvényűek lettek. Az igazság, mint az ismeret legerőtlenebb formája, csak későn lép fel. A lényeg, a végső okok kutatása a legfölsőlegesebb valami. A bölcs feladata az emberi cselekedet szigorú szükségszerűségébe bepillantani. Az ember nem felelős cselekedeteiért. Akarata nem több, mint beleegyezés abba, a minek úgy is meg kell történni. (Ein Zustimmung zum Geschehen.)

Most az erkölcsi és vallásos érzelmek elemzésére megy át. Vezetője Rochefoucauld. A hála a bosszúnak csak szelidebb alakja. A jótétemény a személy függetlensége ellen irányzott merénylet. Az igazságosság forrása okos, önző számítás. Az ember t. i. biztosítani akarja sajátját s ezért felebarátjával védelemre lép. Mivel a hazugság találékonytságot, tettétést, az emlékezet megfeszítését követeli, a mi az igazmondásnál nem szükséges, azért az emberek között szokássá lett az igazság. A kegyetlenség megboesátható, mert a ki gyakorolja, nem tudja, hogy minő fájdalmat okoz vele. Ép úgy a gonoszság is, mert ezélja nem a más szenvedése, hanem a saját élvezet. A hiúság pótolhatatlanul beeses. „A leggonoszabb pestis nem árthatna az emberiségnek annyit, mintha egy nap a hiúság eltűnnék. Hiúság és önzés nélkül mik az emberi erények“? A remény a bajok legnagyobbika, mert megakadályozza az embert, hogy e nyomorult életet eldobja magától. A jó ügybe vetett hit semmis képzelődés. Nem a szándék igazsága és jósága, hanem az

eredmény adja a megnyugtató tudatot. Nietzsche erkölestana a darwinizmusban gyökerezik. A kezdet állati állapot, állati ösztönök. A cselekedet utolsó gyökérrostjai mindig önzők. „A jó ott kezdődik, a hol a szem esekély látó ereje a gonosz ösztönt finomsága miatt többé nem látja ilyennek“. A moral fejlődésében három fok van: először félelemből és reményből, aztán vonzalomból, végre belátásból nőtt ki. Mai tudós a keresztény hitet a természeti és erkölesi tudományok mai állásában többé nem veheti komolyan „a nélkül, hogy értelmi lelkiismeretét be ne piszkolná“. „Vallás sem közvetve, sem közvetlenül, sem mint dogma, sem mint hasonlat, még soha igazságot nem tartalmazott“. A vallásos ösztön motívumai is önzők vagy állatiak. A kereszténység gyors elterjedése talány előtte; de pogány és zsidó lélekállapotok összehatásából próbálja magyarázni. A mély bűnösség tudata zsidó eredetű; az ember védtelenül ki van szolgáltatva istennek, „ennek a keleti zsarnoknak“, kivel szemben az ember léte valósággal crimen laesae maiestatis. Az askesist így magyarázza: „Bizonyos emberek annyira érzik hatalmuk és uralmi vágyuk kielégítésének szükségét, hogy más tárgyak hiányában magukon gyakorolják“. A kereszténység halálos ágyán van. A keresztény szeretet nem egyéb, mint erőtlenségre részvét s a bajok számát céltalanul növeli. Elnyomja a más istenekben vetett hitet, miáltal a polytheismus az egyéniség szabadságát és sokféleségét biztosította. A monotheismus ellenben a legnagyobb veszély volt eddig az emberiségre. Szóval az egész erkölesi élet szükségből, kényszerből született; a hiúság, önzés és hatalomra törekvés voltak a bábák, melyek születését elősegítették.

Nietzsche itt az ethikai pessimismust képviseli s e finom lélektani elemzésekkel, melyekkel az emberi cselekedetek hiú és önző motívumait feltárja, nem az a célja, hogy a közönség ínyét csiklandozza, hanem az, hogy az erkölcsöt mélyítse s életerős és termékeny ösztönöknek adjon helyet.

De vannak pozitív követelményei is. „A legjobb eszköz minden napot jól kezdeni az, ha a felébredéskor arra gondolunk, hogy szerezhetünk-e legalább egy embernek e napon örömet? Ha ez az imádság vallásos megszokásának pótlása lehetne, embertársainknak előnye lenne e változásból“. „Minden napot rosszul használtunk fel és veszély embertársunkra, ha legalább egyszer valamit kicsinyben nem

tagadtunk meg magunktól“. „Oh mennyire utálok saját gondolataimat másokra tukmálni. Mennyire örülök minden benső hangulatomnak és titkos változásnak, melynél mások gondolatai saját gondolataimmal szemben jogukhoz jutnak“! Célja az erkölcsi embert bölesesé tenni, az egyéniség felelősségét ez által erősíteni, a gonosz lelkiismeret nyomasztó, fájdalmas hangulatától az embert megszabadítani. „Ha az ember nem tartja magát többé gonosznak, megszűnik az lenni“. Bizalmatlan a cselekvés minden motivumával szemben, a mely lelkesedésből, bensőleg érzett igazságból ered. Az erkölcs igazi gyökerei az önfentartás, hiúság, a hatalomért való harez tudományosan elemzett legegyszerűbb ösztönei. A míg a lelki folyamatok nincsenek utolsó rostjaikra szétszedve, addig az erkölcs mélyítése lehetetlen.

1882 után elhagyatottnak, magánosnak érzi magát. Barátokra van szüksége. Ilyen barátot szerzett magának Zarathustrában (Also sprach Zarathustra). E művének negyedik részét szerzőnk Nietzsche utolsó korszakához számítja. Célja az új művészi, böles világnézet előadása, mely az eddigi erkölcsrendszerek és vallások örökségébe lép.

Az előszó okát adja, miért kell Zarathustrának az emberek közé jöni? *Isten halott*, de ezt még sokan nem tudják s ezért földöntúli reményeknek adják át magukat. Pedig a legnagyobb veszély az emberekre önelégült lustaságuk, melylyel az adott állapotokba, mint megváltozhatatlanokba beletalálják magukat, holott arra vannak hivatva, hogy egy magasabb typussá, *az emberfölötti emberré* (Übermensch) dolgozzák fel magukat. Váljanak teremtké, mert eddig az istenhit minden teremtő munkásságtól visszatartotta őket. Istenben vetett hit és szabad teremtés kizárják egymást. Ez új embertypus hirdetője Zarathustra, kísérei a legfinomabb állati ösztönök képviselői, a sas és kígyó. Nem a tömeghez, hanem kevés számú tanítványhoz fordul.

Óva int a túlvilágban hívőktől. A szellem a test szervezetéből nő ki, mint virág, létét a test teremtő értelmének köszöni. A teremtő test alkotta magának a szellemet „akarata kezéül“. A test megvetői „sind keine Brücken zum Übermenschen“. A jó és rossz nem ugyanaz ma és holnap, nekem és másoknak. A gonosztevő anachronismus, mert más, midőn tettét elhatározza, más, mikor véghez viszi és más, mikor visszatekint rá. Nincs értéke az olyan tetteknek, melyet nem a

lélek forró szenvedélye főzött és tisztított. „Ird vérrrel, látni fogod, hogy a vér szellem“. Kiméletlen szigor azzal szemben, a mi az ének s legfőbb ézeljainak ellenségesen útjába áll. Csak olyan ellenségetek legyen, a kit gyűlölni kell, nem megvetni. Minél erősebb az ellenség, legyőzése annál inkább segíti elő az életet. A modern államtól, mely a teremtő szellem szabadságát veszélyezteti, megvetéssel fordul el. „Az állam ott van, a hol mindenképp lassú öngyilkosságát életnek mondják“. Azt az államot érti, a mely a vallás, erkölcs, művészet birájává tolja föl magát s a szellemi képzés monopoliumát szerveire ruházza. Különös szeretettel beszél a barátságáról, melynek alapja a nagyság után való vágy. Ezért a nő erre még nem képes, csak a szerelemre. A házasság ézelje: „Magasabb testet teremts, egy magától forgó kereket, egy első mozgást, egy teremtőt, a ki több, mint a kik teremték“. Fellázad minden törvényes egyenlősítés ellen. A férfi boldogsága: *én* akarom; a nőé: *ő* akarja. Rosszat jóval ne fizess vissza, az megszegyenít, elkészerít.

Az első könyv rendszeres, egységes hangulatú, összhangzó egész. *Reactio* a korábbi korszak pessimistikus skepticismusa ellen. A második könyv hangulata keserűbb. Zarathustra fellázad a tolakodó részvét ellen, a mely terhére van. Kiméletlenül ostromozza az egyenlőség hirdetőit, a kik a magasabban állók elleni irigy bosszúvágyból minden önálló egyéniséget átlagmértékükkel akarnak mérni. A kor műveltsége elveszítette önállóságát, sajátosságát, ezért terméketlen, nincs akarat benne az élethez, nincs teremtő, alkotó ereje, mint a napfénynek; olyan, mint a halvány holdfény. A múltról reánk szállt cultura hasonló egy nagy sírhoz, csontokkal telt koporsóhoz. A jelen emberei nyomorékok; nem egész emberek, csak töredékek. A második korszerűtlen elmélkedés hangulata tér vissza és ömlik végig ezen a könyven.

A harmadik könyvben az *örök visszatérés* gondolata foglalkoztatja. „Minden dolog az örökkévalóság forrásában kereszteltetett“. Nem függ többé az emberektől, megszabadult a kimélettől és részvétől, az emberiség iránti esömörtől és utálatról. Közönyös már az erkölestánítók iránt, kik a középszerűséget nevelik s az emberi típust kiesinyítik. A boldogság e mámoros hangulatából erednek az „új táblák“ a régiekkel szemben. Csak a teremtő tudja, mi a jó és a rossz. A mai kiesi ember, a múlt örök-

sege és örököse pusztuljon, hogy helyet adjon az emberfölötti embernek. Eszköz e célra az akarat szabadsága: „Teheted, mert akarod“. És a szükség kényszere. Azért: Ne kiméld felebarátodat. „A ki nem tud vig, erős lenni, futni, essék: a mi esik, lökjed“.

Nietzsche életében legboldogabb időszak Zarathustra harmadik könyvének keletkezési ideje. Nem törődött az emberekkel, a múlttal és jövővel. De e hangulat nem volt alkalmas arra, hogy eszménye, az emberfölötti ember korát előkészítse. Érzelmekben kéjelgett, romantikussá lett. Érezte, hogy túl van élete delén s napja hanyatlak. Szavait eddig csak egyesek hallgatták. Barátai közül sokan elfordultak tőle, a tudósok napirendre tértek felette, mint egy értelmetlen curiosum felett. És most mind szenvedélyesebben kezdett kiáltani, hogy meghallgassák. A hatásadászat külső eszközeit mind gyakrabban használja. E korból külső életéről keveset tudunk. Folytonosan vándorol, télen Olaszországban, nyáron Svájcban találjuk. Zarathustra negyedik könyvét 1885 elején nyomatta ki nem a nyilvánosság, csak barátai számára 40 példányban. Barátait, a kiknek megküldötte, a legszigorúbb titoktartásra kérte. 1889-ben elméje elborult s mikor gyógyulását többé nem remélhették, 1892-ben kiadták. Gallwitz megjegyzi: „Talán jobb lett volna a szerző kivánságát állandóan respektálni és ezt a részt nyilvánosság elé nem adni“.

Utolsó korszakába tartozó egyik munkájáról (*Götzendämmerung*) maga mondja: „radikal bis zum Verbrechen“. Ezt lehet mondani Zarathustra negyedik könyvéről is. Zarathustrát tanítványai, barátjai az emberfölötti ember útkészítői veszik körül barlangjában. Beszélgetnek. Beszélgetésük tárgya az emberfölötti ember. Megvetéssel néznek le a keresztény vallás szegénysorsú alapítójára a szellem ez aristokratái. Vacsoráznak. A bor hatása alatt istent számár képében imádják. Ez a számár-ünnep kirivó ellentétben áll a többi könyvek erkölcsi komolyságával. Másnap reggel, mikor társai még mámorosan alusznak, Zarathustra látva, hogy ezek nem igazi társai „elhagyta barlangját, izzya és erősen, mint a reggeli nap, a mely sötét hegyek mögül jő“.

És most munkához lát. Feladata felnyitni az emberek szemét, ha erőszakkal is. Ebben első lépését teszi *Jenseits von Gut und Böse* cz. könyvében. Itt Nietzsche a jó és rossz hagyományos fogal-

main felül, azokon túl foglal állást és kezdi a dolgokat újból értékelni. Az első előítélet, a melytől meg kell szabadulunk, az, hogy van igazság és ez becsesebb, mint a tévedés, látszat és hazugság. Az önzéshez való akaratnak nagyobb becsét kell tulajdonítanunk, mint az igazságnak. Az élethez való akarat a hatalomhoz való akaratot jelenti. Mert ez az élet feladata és nem a létért való harez, a mely megszűnik, mihelyt ki vannak elégítve a szükségletek. De a hatalomhoz való akaratnak ninesenek korlátai; az nő a kielégítéssel, mint a tífz, ha tápláljuk. Az egyenlőség az élet tagadása. „Most mindenütt, sőt a tudományban is a társadalom oly jövő állapotaiért lelkesednek, melyekből a zsákmányoló jellem hiányozzék. Füleimben úgy cseng ez, mintha azt igérnék, hogy oly életet találnak fel, a mely minden szerves működéstől visszatartja magát“. Csak az erősek, hatalmasak részvétének van becsé. „De mi értéke van azok részvétének, a kik szenvednek, vagy azokénak, a kik részvétet prédikálnak“?

Következő munkája: *Zur Geneologie der Moral*. Az a moral, a mely a gyenge iránti részvétet, annak védelmét jónak, az erősek és hatalmasak önzését rossznak nevezi, nem egyéb, mint az elnyomottak túlbeesülése, reactio az erősek egészséges önzése ellen, kiknek a gyengék és kiesinyek kizsákmányolása természetes élet-functio. Az eredeti ellentét ez: erős és gyenge, nem: jó és rossz. *Az első nagy rabszolgáladás a moralban* akkor kezdődött, a mikor a zsidó-keresztény vallás a nyomorultakat szervezte és uralomra juttatta s az erkölcsi fogalmaknak ez életellenes becslése érvényre jutott. Hogy az erősek ellen e harez eredményes volt, annak a papok az oka, a kik a gyöngeséget erényként ünnepték s a képmutatás csiráját beoltották az emberi természetbe. A bűnöség érzetét lélektanilag úgy magyarázza, hogy az ősemberek vadállati ösztönei, mikor azok szervezett társadalmi viszonyok közé kerültek, szabadon nem bontakozhattak ki, saját maguk ellen fordultak s mint kóros anyagok fenyegetik a szervezetet. Így a rossz lelkiismeret a betegség egy faja, a szabadság erővel elfojtott ösztöne. De szenvedéseket okozni magának lelkiismereti furdalások által a kegyetlenségnek czéltalan s ezért ártalmas formája. A rossz lelkiismeret betegség, milyen a terhesség és az askesis egyik formája. Az askesis czélja pedig, hogy enyhítse a szeavedést a világon, csillapítsa a szenvedélyeket s így kisebbíti az életérzést, a sensibilitást.

A jelen kor minden hanyatlási symptomájáért a kereszténység aszketikus eszményének befolyását teszi hibássá, mert az életerős eszményeket minden téren kiszorította. „Innen kezdve Nietzsche nem hatott többé positiv gondolatokkal, hanem tanainak úgy igyekezett sikert szerezni, hogy minden egyént és szellemi irányt, melyeket eddig nagynak és hatásosnak tekintettek, a porba huzott és sárral dobált meg“. Így *Der Fall Wagner*-ben és *Götzendämmerung*-jában.

Utolsó nagy munkáját (*Der Wille zur Macht. Versuch einer Umwerthung aller Werthe*) négy részben tervezi, de csak az első részszel készül el. Belátja, hogy az emberiséget nem lehet vezetni észszel; csak kényszer és szükségszerűség segíthetnek, hogy magasabb embertypust teremtsen. Ez eddig a véletlen műve volt, most legyen tervszerűen előkészítve. Az emberszeretet első törvénye: A gyengék pusztuljanak. És ebben segítnünk kell nekik. Mi ártalmasabb a bűnnél? A részvét a gyengék iránt, a kereszténység. Most már nem okokhoz, hanem a gyalázáshoz fordul, hogy az embereket a kereszténység megsemmisítésére hívja fel. A kereszténység hamisítja, tagadja a valóságot, az egészséges, barbár népeket betegekké tette a bűn fogalmával, hogy uralkodhassék felettük. A kereszténység bűn az élet ellen. Megsemmisítette az antik világ egész szellemi munkáját, a mely a tények iránti érzéket kifejlesztette. A könyv a düh őrzöngésével végződik a kereszténység ellen, „a mely az emberiségnek egyetlen halhatatlan átka és szégyenfoltja“.

Gallwitz egy utolsó fejezetben megkísérli Nietzsche jellemzését. Azok a nézetváltozások, melyeken átment, nem önkénye és szeszélye eredményei, hanem egymásból következő lépesők egy pályán, „mely az erkölesi culturélet legmagasabb csúcsai felé tör“. Gondolkodásának egysége és tisztasága kétségen felül áll. Élete végéig ugyanaz maradt: „istentelen kegyességből, immoralista a moralért, a történelmileg ránk szállt cultura rombolója egy magasabb cultura érdekében“. „Beesületes pogány, ki mint óriás járt-kelt kora tucatzagondolkodói és művészei között“. Az a betegség, a melyet az 1870. évi háboruban szerzett, létra lett neki, „a melyen az önuralom virtuositásáig emelkedett“. Gallwitz azt kérdezi, mi volt oka szellemi erői tragikus összeomlásának? Eszménye volt az egész egyéniség képzése, nem a száraz elméleti, értelmi műveltség, a gondolkodás nélküli köteleességtudás; az erkölesi emberiséget bölcsesé akarta vál-

toztatni, a morált a szó legtagabb értelmében az élet szolgálatába állítani. Ez eszményének szolgál egész életében, midőn kora erkölesi műveltségének fonákságait és balgaságait felfedi. Az akaraterő mélyítését kívánja. A korszerűtlen elmélekdedések keserű gúnynyal igyekeznek a kor műveltségét más irányba terelni; ostorozzák a kor philisterszerű műveltségét, óva intenek a történelmi tudás ballastjától, a mely a személyiség közvetlen erejét és frissességét elnyomja. Schopenhauert és Wagner Richárdot ajánlja eszményekül. Szemei előtt eszményül az erővel teljes, egészséges egyéniség áll, kiben akarat és értelem egyenlők, ki felül áll a hatalom és stréberség imádásán. De esalódik Wagner zenéje megújító erejébe vetett reményében s ekkor óva int, mint az egészségre ártalmas és kábító izgató szertől, oly hangulatoktól, melyek a szívet mámorba ejtik s a szem tiszta látását zavarják. Küzd a hagyományos moral ellen. Elemzi az emberi cselekvés motivumait s úgy találja, hogy önzés és becsvágy, félelem és hiúság azok a gyökerek, melyekből az erkölesi cselekvés ered. A világban nincs értelmes törvény, az ember teljesen magára hagyva áll feladatával, mely abból áll, hogy a kulturát előmozdítsa, azaz a függetlenségét és productivitást szaporítsa. Következetességből megszabadítja magát minden köteléktől s egyetlen vigaszúl marad akarata. E magános magaslatról tervezi most az új erkölesi világrrend alapvonalait Zarathustrában, széttöri „*a régi táblákat*“ s újakat készít a jövő századok számára. Eszménye most szegyenérzete és erkölesi egyénisége feláldozását kívánja. Beteljesedett rajta saját szava: „Ha egy nagy gondolkodó magából a jövő emberiség számára egy megkötő intézményt akar esinálni, bizton fel lehet tenni, hogy erejének tetőpontján már túl van és fáradtan közeledik napja lenyugtához“. Vallásos fogékonysága nem hiányzott sem fiatal, sem öreg napjaiban. S mégis hogy van, hogy azzá az immoralistává és antichristussá lett, a ki nemesak a történelmi hagyománynyal, hanem a természeti és szellemi fejlődéssel is ellentétbe helyezkedett? Nietzsche elfogult a történelmi hatalmakkal szemben. Egész szeretetét az antik világ görög culturájára és a renaissancera pazarolja, egyébre nem marad semmi. Itélete a vallásról általában, Jézusról, haláláról, melyet sentimentalis gyöngeségre visz vissza, Pál apostolról, Lutherről, a kinek reformatioja „egy értelem nélküli esemény, egy nagy hiábavalóság“, igazságtalan, kritikátlan, elfogult.

Utolsó időben, mikor észreveszi, hogy senki sem hallgat rá, elveszíti önuralmát, vadul és szenvedélyesen kiált, hogy magára terelje a figyelmet. Kétségbeeséssel fog munkájához, hogy az erkölcs fogalmakat felforgassa, a régi értékeket leszállítsa s helyökbe újakat tegyen. S e munkában elborúl szelleme. Nem tudta bevárni szelleme gyermekei természetes születését, hanem mesterségesen siettette s ezzel megölte magát. De pályája vége nem eltérés korábbi ethikai törekvéseitől, hanem azoknak kiméletlen consequentiája. Célja az emberfölötti ember előkészítése. Semmi eszköztől nem riad vissza, a mi célhoz vezethet. Ha okok s nemes jellemek előkelősége nem hatnak, nem riad vissza a szidalmaktól, káromlásoktól és durva erőttől sem. Értelmi lelkiismerete, őszintesége a legnagyobb áldozatot követelte itt: boldogsága, előkelősége, saját énje odaadását. Ő meghozta az áldozatot. Hű maradt önmagához. Nietzsche egyéniségének megítélésénél nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy „azt a szakadást, a mely munkáiban nyilvánvaló, nem ő vitte bele korunk európai culturájába, hanem ő maga is annak áldozata“. Ő e cultura hiányait tisztábban látta és inkább szenvedett e miatt, mint kortársai közül bárki. És sorsa „mindennél tisztábban és világosabban mutatja, hogy korunk culturájának új célokat és feladatokat kell tűznünk, a melyeket a valóságnak csak mélyebb megismerése mutat meg“.

DR. GÁL KELEMEN.

I. és II. Apafi Mihály erdélyi fejedelmek naplója az 1632—1694. évekről.

(Harmadik közlemény.)

1675

Julius. 9. Indultam Fejérvárról ebédre Henningfalvára, estvére Balásfalvára. 15. Balásfalváról indultam ebédre Elekesre, estvére Péterfalvára. 16. Radnothra. 30. Indultam Radnothról ebéd után hálni Kapusra. 31. Szent Péterre, a Teleki uram házához. Azon nap volt Apafi Miklós öcsémnek¹ kézfogása az ő kegyelme leányával.

Augustus. 1. Ebédre Kapusra, estvére Radnothra. A váradi pasa embere jött hozzám az nap. 9. Indultam Radnothról ebédre Fintaházára, hálni Vásárhely. 10. Petelyébe, hálni Görgénybe. 13. Hálni mentem Régenben. 14. Vécse a Kemény Simon teste temetésére, onnét ebédre Felfalúba, hálni Petelyében. 15. Sáromberke, hálni Radnothra.

September. 6. Indultam Radnothról ebédre Keménytelkére, estvére Méhesre. 7. Katonában. 13. Katonából estvére Czegébe. 14. Fűzesre, estvére Szamosujvárra. Diebus 22—23—24—25—26—27. Volt nagy bajskodásunk a magyarországi hadakkal és főrendekkel.

October. 1. Indultam Ujvárról ebéd után Fűzesre. 2. Ebédre Devecserre, estvére Katonában. 4. Ebédre Méhesre, estvére Keménytelkére. 5. Radnothra. 15. Radnothról ebédre Péterlakára, hálni Elekesre. 16. Balásfalvára. 17. Henningfalvára, estvére Fejérvárra. 30. Jött a váradi pasa követe hozzám. 31. Mentem Vinczre szüretre.

November. 4. Mentem ebédre Alkenyérre, estvére a ferdőbe. 8. Jöttem ebédre Benzenczére, estvére Vinczre. 9. Fejérvárra. 28. Állott bé a gyűlés.

December. 19. Lőtt vége. 22. Jött Murtin szultán embere. Ez az esztendő teljességgel esős időkkel tölt el. Oly esős idő lett, hogy száz nap esett; tiz nap egymásután jó idő nem volt.

¹ A fejedelem testvérének, Apafi István szolnokmegyei alispánnak volt a fia.

Anno 1676.

Ur Isten segélj minket.

Januarius. 3. Indultam Fejérvárról ebédre Kosládra, estvére Balásfalvára. 9. Indultam Balásfalváról ebédre Hosszúaszóra, hálni Mikeszászára. 10. Ebédre Nagy-Ekemezőre, hálni Medgyesre. 11. Paratélyra, hálni Ebesfalvára. 23. Jött a lengyel király követe hozzám, Giska, a portával való békesség végett. Ugyanazon nap a budai vezér követe. 25. Havasalföldi vajda követe.

Februarius. 3. Mentem Ebesfalváról Segesvárra terminusra. 6. Jött hozzám a fővezér embere. 8. A váradi pasáé. 19. Szeredán Ali bék jött hozzám derék dolgokkal Budáról fővezér parancsolatjából. Ugyanazon nap a jenei pasa embere. 25. A fővezér embere végbéli dolgokkal jött hozzám. 26. Segesvárról indultam ebédre Apoldra, hálni Nedhusra. 27. Ebédre Szászhalomban, hálni Nagy-Sinkre. 28. Ebédre Szombatfalvára, estvére Fogarasban.

Martius. 17. Jött hozzám Pater Josa nevű követe Strasoldo kassai német generálisnak, mely követ hír nélkül ment el ismét. 25. Jött hozzám a moldvai vajda követe.

Aprilis. 11. Jött hozzám Mehemetsa Murza nevű tatárnak fia, a kinél én raboskodtam Krímben. 16. A lengyel király követe Karavoski.

Majus. 5. Indultam Fogarasból ebédre Szombatfalvára, hálni Kerezre. 6. Porumbákra. 11. Hálni Kastaholezra. 12. Szebenbe. 14. Hálni Keresztény-Szigetére. 15. Ebédre Apoldra, hálni Kutfalvára. 16. Ebédre Szász-Sebesbe, hálni Fejérvárra. Ez nap jött a budai vezér embere hozzám.

Junius. 2. Mentem Vinczre. 6. Jöttem vissza Fejérvárra. 23. Mentem ebédre Miháczfalvára, estvére Balásfalvára. 30. Balásfalváról Elekesre, hálni Péterlakára.

Julius. 1. Radnothra. 8. Volt gyűlésünk az urakkal sok dolgokról.

Augustusban nem volt semmi notabilis dolog.

September. 6. Jött a moldvai vajda követe. 7. A havasalföldi vajdáé. 8. Indultam Radnothról ebédre Szakálban, hálni Méhesre. 9. Szent-Péterre az Apafi Miklós lakodalmára. 11. Szent-Péterről ebédre mentem Gerebenesre, hálni Iklandra. 12. Radnothra. 15. Péterfalváról ebédre, hálni Elekesre. 16. Balásfalvára. 17. Miháczfalvára ebédre, estvére Fejérvárra. 20. Volt a váradi pasa embere nálam. Diebus 24—25—26—27—28—29. Volt gyűlésünk a magyarországi állapotokról a magyarországi rendekkel és az erdélyi státusokkal.¹

¹ Többek közt ekkor dől el Beldi Pál és Bethlen Miklós ügye is, kiket 1676. ápr. 23-án Apafi elfogatott, de halálukát megakadályozta a fejedelemsasszony.

October. 13. Kedden virradólag adta Isten Apafi Mihály fiamat Fejérvárott három fertálykor négy órára, ki is 18. Octobris a bokályos audientia házbán kereszteltetett meg Toféus Mihály által. 25—26—27—28—29. Volt ismét consultationk a magyarországi dolgokról.

November. 21. Állott bé az ország gyűlése.¹

December. 9. Jött a tatár khám követe hozzám. 21. Végeződött el a gyűlés.

Anno 1677.

Ur Isten légy velünk ez uj esztendőben.

Januarius. 4. Indultam Fejérvárról ebédre Csügedre, estvére Bervére. 5. Besenyőbe, hálni Balásfalvára. 6. Hosszúaszóra, hálni Mikeszászára. 7. Kis-Ekemezőre, hálni Medgyesre. 8. Paratólyra, hálni Ebesfalvára. 26. Ebéd után indulván, mentem Almakerékre hálni. 27. Jakabfalvára, estvére Lesesre. 28. Morgondára, hálni Nagy-Sinkre. 29. Kálborra, estvére Fogarasban.

Februariusban feljegyzésre semmi nem volt.

Martius. 11. Volt nálam a tatár khám követe, ki Bécsben a némethez ment volt. 24. Volt az urakkal gyűlésünk. 28. Jött a franczia király követének két embere hozzám a magyarok dolga végett Lengyelországból.

Aprilis. 27. Indultam Fogarasból ebédre Szombatfalvára, estvére Kerczre. Látszott az nap reggel üstökös-esillag. 28. Porumbákra.

Majus. 7. Indultam ebéd után hálni Kastaholczra. 8. Szebenbe. 10. Hálni Keresztény-Szigetére. 11. Ebédre Szilistére, hálni Apoldra. 12. Konezára, estvére Kutfalvára. 13. Lámkerék, hálni Fejérvárra. 14. Jött a havasalföldi vajda követe. 24. Vinczre mentem. 26. Vissza mentem Fejérvárra. 30. Jöttek a végbéli törökök a vaskapui határ végett. 31. Volt gyűlésünk a rossz pénz végett.

Junius. 3. Végződött el a gyűlés. 9. Mentem Vinczre. 10. Ebédre Alkenyérre s hálni a feredőbe. 17. Ebédre Benzenczére, hálni Vinczre. 18. Fejérvárra. 24. Mentem ebédre Miháczfalvára, hálni Balásfalvára. 28. Ebédre Elekesre, hálni Péterlakára. 29. Érkeztem Radnothra.

Julius. 1. Volt háromszor gyűlés a magyarországi dolgok felől.

Augustus. 17. Indultam meg Radnothrúl Görgény felé. Ebéd felé érkeztem Nyárádtőre, hálni Vásárhelyre, hová érkezvén a budai vezér követe, ugyanott szemben is lettem véle. 18. Vásárhelyrül megindultunk, ebédre mentünk Körtvélyfájára, hálni Görgényben.

¹ E gyűlésre szóló meghívó levelet lásd Tört. Lapok. Szerk. K. Papp Miklós. I. évf. 1875. 384. l.

September. 2. Indultunk vissza Ratnoth felé Görgényből, ebédre szállottunk meg Sárpatakán, hálni Vásárhelyre. 3. Vásárhelyről ebédre Nyárádtőre, hálni Radnothra. 12. Érkezett a váradi pasa követe. 9. Szombaton virradólag betegedett a szegény leányom.

October. 11. Hétfőn Isten ő felsége igaz ítéletiből szegény édes leánykámnak, Apafi Szuszánnának szomorú és véletlen halálával megszorította. 15. Indultunk meg Radnotról, ebédre szállottunk meg Szakálban, hálni Méhesre. 16. Ebédre érkezünk Katonában. 19. Katonából megindultunk ebédre Czegébe, hálni Füzesbe. 20. Érkezünk bé ebédre Szamosujvárra.

November. 30. Megindultunk Szamosujvárból ebéd után, hálni mentünk Nagy-Devecszerben.

December. 1. Ebédre érkezünk Katonában. 6. Katonából megindulván ebédre szállottunk meg Pusztá-Kamaráson, hálni Méhesre. 7. Ebédre Keménytelkére, hálni Radnothra. 8. Ebédre Kocsárdra, hálni Gálfalvára. 9. Ebédre Bogácsra, hálni Körösre. 10. Ebédre Almásra, hálni Ebesfalvára.

És így az egész esztendő sok bajoskodással és Isten látogatásának szomorú érzésével tölünk eltölt.

Anno 1678.

Uram légy velünk ez új esztendőben.

Januarius. A mint az elmúlt esztendő sok búsulásokkal és szomorú változásokkal eltölt s végeződött, úgy ez jelen való is sok istentelen embereknek álnok, alattomban való mérges practicájoknak forralásával és continuálódásával kezdődött, melyeknek főbb is okai Béli Pál, Csáki László, Paskó Kristóf és több ezekhez hasonló hazájok veszedelmének siettetésére született rossz egynehány emberek voltak, kik is Paskó Kristófit a portára béküldvén, a nyomorúlt hazára török birót hozának, mint farkast a bárányok közé, melyből is ha a szegény hazának még jövődőben is valami veszedelme, vagy szabadságának s régi megrögzött törvényének megrontása (melyet Isten szent nevéért távoztasson) következik, mi sem Isten, se emberek előtt nem okoztathatunk, s ne is okoztassunk, hanem azok, a kik mind hazájokhoz való kötelességeket, mind jó úrokhöz való hiteket, reversalissokat hitetlenül megszegvén, nyughatatlan elméjeknek istentelenségekkel hazájok veszedelmét siettetik, Kiknek mindazonáltal még'eddig mérges szándékoktól Isten bennünket kegyelmesen megoltalmazott, mint ő felségitől állítatott magistratust s elhisszük ennekutánna is mind bennünket kegyelmesen megoltalmaz, mind a szegény hazát, fáradságos és költséges munkánkat fogantossá tévén, utolsó romlásától és veszedelmétől megmenti, melyet cselekedjék is ő felsége szent fiának érdeméért és az maga dicsősé-

géeért, amen. Mihi vero adhaerere deo bonum est et ponere in domino fiducia meam. Megértvén azért ezen istentelen embereknek álnok practicájokat, a dolgot hogy jobban kormányozhassuk.

10. *Januarii*. Indultunk meg ebéd után Fogaras felé, hálni Almakerékre. 11. Ebédre mentünk Szászhalomban, estve későn Fogarasban. 21. Paskó Kristóf jött ki a portárul a fővezér agájával, kit küldöttek volt bé a portára az én és híveim vádlására olyan szín alatt, hogy ha megnyerhetik a fővezértől, választ hassanak magoknak fejedelmet itt szabadosan, mely rettenetes árútatásban voltak részesek ennek ez hazának minden úri és főrendei haton vagy heten kívül.

Februarius. 18. Lett volt ország gyűlése Fogarasban, a hol választattunk négy beesületes fő és úri renden lévő embereket a portára az elszaladott és pártot ütött urak után, úgy mint Béli, Csáki és többi ellen, Bethlen Farkas és Mikes Kelemen uramékat.¹

Martius. 4. Lett vége a gyűlésnek. 14. Jött a moldvai vajda követe hozzám, ki megjelenette, hogy a havasalföldi Duca vajda a Béliéék árútatásában társ volt. 21. Jött a portárul egy aga élés adásért a esászártáborára, ki muszka ellen készült. 29. Mentem hálni a Sárkányba. 30. Kománára.

Aprilis. 4. Ebéd után mentem hálni Sárkányba. 5. Fogarasba. 18. Volt gyűlésünk az élés adásnak vége felett. 22. Pénteken amaz kárhozatra született pártolkodó Béli, Csáki embereket s a többit ítélte meg az Isten esudálatosképen az ő irgalmasságából a esászárt és fővezér által örökös rabságra, kik mentenek volt bé azért, hogy fejedelemséget vadászszanak Béliéinek, de azt ugyanott magok róla levonván, választották volt ama bolond Zólyomit, igérvén tizszáz-ezer tallérokat s három várát Erdélynek, mely dolog végben is ment volna, ha az menynek földnek istene az ő irgalmasságából meg nem gátolta volna, kiért áldassék Istennek szent neve mind-örökké.²

Ezt pedig a rettenetes pártolkodást szerzették Erdélyben hat vagy hét esztendőig, melyet csinált az ausztriai ház.

Majus. 5. Maii. Indultam ki Fogarasból, vaesorára menvén Szombatfalvára ebéd után. 6. Ebédre mentem Árpásra, vaesorára, hálni Porumbákra. 16. Indultam meg Porumbákról ebédre Kastaholezra, hálni Keresztény-Szigetére. 17. Ebédre Szerdahelyre, hálni Kutfalvára. 18. Szász-Sebesbe, ebédre s hálni Fejérvárra.

Junius. 3. Állott bé az ország gyűlése a felől a pénz felől, melyet igérték volt a portán amaz istentelen embereknek dolgoknak

¹ A másik kettő Szilvássy Bálint és Enyedi Gál. V. ő. Cserci i. m. 109 l.

² Béliéinek nagy összeg pénzért felajánlta a török a fejedelemséget, de nem fogadta el. Ezért börtönbe került s ott is halt meg. Közel Galatához van eltemetve. V. ő. Cserci. 112. l.

végképen való lecsendesítéséért, úgy mint a magunk és ország részéről tölt százezer és harmincezer tallérokban. 10. Lett vége a gyűlésnek s akkor jött hozzám az új tatár khám követe látogatás kedvéért Krímből.

Julius. 12. Julii. Mentem Vinczre. 16. Jöttem vissza ide Fejérvárra.

Augustus. 6. Augusti usque ultimum ejus diem hagymáz betegségben voltam.

September. 5. Mentem Vinczre. Duodecima. Jöttem vissza. 23. Mentem Lámkerékre ebédre, hálni Kutfalvára. 24. Ebédre jöttem Dályára, hálni vissza Fejérvárra.

October. 3. Állott bé a gyűlés, mely gyűlésben a rebellionak szerzői az országtól megszententiaztatván rabságra vitettenek.¹ 22. Jött a császár khám követe hozzám, ki a Cseherim várának megvételének hírért hozta.

November. 4. Végződött a gyűlés. 8. Ebédre mentem Miháczfalvára, hálni Balásfalvára. 24. Vissza ebédre ismét Miháczfalvára, hálni Fejérvárra.

December. 13. Sorban vajda követe jött hozzám, kit maga küldött látogatásomra Drinápolyból.

Ez az esztendő telék el tőlem rettenetes szomorúsággal s bajoskodással, életem kockáztatásával, a sok istentelen árulók miatt rettenetes döghalállal. És noha tűzön-vízen Isten általvün bennünket, mindazonáltal ő felsége házunkkal együtt megtarta, kiért áldassék ő szent felségének szent neve most és örökké.

Anno 1679.

Ur Isten légy velünk ez új esztendőben.

Januarius. 3. Indultam Fejérvárról ebédre Koslárdra, vacsorára Balásfalvára. 4. Ebédre mentem Hosszúaszóra, hálni Holdvilágra. 5. Ebédre Kapusra, hálni Nagy-Ekemezőre. 6. Ebédre Paratély, hálni Ebesfalvára. 10. Jött a tatár khám követe hozzám, ki ment Bécsben. 14. Volt a váradi pasa követe nállam. 30. Indultam ebéd után Ebesfalváról, mentem hálni Almakerékre. 31. Ebédre Jakabfalvára, hálni Lesesre.

Februarius. 1. Ebédre Morgondára, hálni Nagy-Sinkre. 2. Ebéd Szombatfalvára, hálni Fogarasban. 14. Jött meg Naláezi uram a portáról egy kapuesi pasával, ki egy kaftánt hozott.

Martiusban semmi feljegyzésre méltó dolog nem volt.

¹ Kapi György s Lázár István Déva várába vitettek, s ott is haltak meg Daniel István és Haller János később kiszabadultak. Bethlen János elfogatása előtt kevéssel meghalt. V. ö. Cserei, 114. l.

Aprilis. 5. Ebéd után mentem Sárkányban hálni. 6. Ebédre Kománára. 11. Sárkányba vissza. 12. Ebédre Fogarasba. 27. Indultam ebéd után Fogarasból hálni Szombatfalvára. 28. Ebédre Árpásra, vacsorára Porumbákra.

Majus. 8. Indultam Porumbákról ebédre Veresmartra, hálni Roscsúrre. 9. Ebédre Apoldra, hálni Kutfalvára. 10. Ebédre Szász-Sebesbe, hálni haza Fejérvárra. 13. Jött a tömösvári pasa követe hozzám. 19. Moldvai Duca vajda küldött egy szerszámos lovat maga emberétől. 29. Állott bé a gyűlés.¹

Junius. 17. Küldött a havasalföldi Sorbán vajda egy lovat maga követétől. 21. Lett vége a gyűlésnek. 24. Mentem Vinczre. Az nap jött hozzám egy aga a portáról a magyarországi dolgok felől. 26. Ebédre mentem Alkenyérre, hálni a feredőbe.

Julius. 3. Mentem Bábolnára Naléczi uramhoz s ott is háltam. 4. Ebédre Kemendre, onnét hálni Dévára. 10. Ebéd után indulván Déváról, mentem hálni Szászvárosra. 11. Ebédre Romoszra, hálni Vinczre. 12. Ebédre ide haza Fejérvárra.

Augustus. 10. Indultam Fejérvárról ebédre Miháczfalvára, hálni Balásfalvára. 14. Balásfalváról ebédre Elekesre, hálni Péterlakára. 15. Radnothra. 31. Jött a tatár khám követe hozzám.

September. 21. Radnothról indultam ebédre Bonyhára, hálni Kundra. 22. Ebesfalvára. 26. Jött hozzám a portáról egy tökéletlen, rossz Mehemet aga a töröknek a somlyai katonáktól való levágattatások végett. 29. Ebesfalváról indultam ebédre Váraljára, hálni Besönyőre. 30. Radnotra.

October. 1—2—3. Volt gyűlésünk Radnothon. 13. Indultam Radnothról ebédre Péterlakára, hálni Elekesre. 14. Balásfalvára. 16. Ebédre Koslárdra, vacsorára Fejérvárra. 30. Vinczre a szüretre mentem.

November. 3. Jöttem vissza Vinczről.

December. 3. Jött hozzám havasalföldi vajda követe, János deák. 16. Az egri pasa követe a magyarországi hadak végett.

Anno 1680.

Januarius. 2. Indultam meg Fejérvárról ebédre Bervére, hálni Balásfalvára. 3. Ebéd után hálni Hosszúaszóra. 4. Ebédre Mike-szászára, hálni Mikeszászáról Nagy-Ekemezőre. 5. Ebédre Paratélyra, hálni Ebesfalvára. 6. Jött hozzám az havasalföldi vajda követe, a ki leánya lakodalmában hivatott. 12. Indultam Ebesfalváról Segesvárra gyűlésre. 17. Vissza Ebesfalvára. 23—24. Jött az havasalföldi vajda követe, kit lakodalomban hivatunk volt.

Februarius. 8. Indultam Ebesfalváról, hálni mentem Alma-

¹ Szilágyi Sándor e gyűlés kezdetét is 2 nappal előbbre teszi. I. m. 338. 1.

kerékre. 6. Ebédre Jakabfalvára, hálni Lesesre. 7. Ebédre Morgendára, hálni Nagy-Sinkre. 8. Ebédre Kálborra, hálni Fogarasba.

Martius. 20. Jött hozzám azon Cselebi Amhet aga, a ki a levágott törökök végett jött, melyért fizettünk 60 ezer tallért, melynek lecsendesítésében esztendő tölt. 27. Jött hozzám a Karasbéknek a fia, kivel rab voltam Tatárországban. 28. Mentem hálni Sárkányban. 29. Ebédre Kománára.

Aprilis. 8. Kománáról mentem hálni Sárkányba. 9. Fogarasba. 30. Indultam Fogarasból ebédre Szombatfalvára, hálni Kerezre.

Majus. 1. Ebédre Porumbákra. 13. Indultam Porumbákról ebédre Kastaholezra, hálni Keresztény-Szigetere. 14. Ebédre Szilistére, hálni Apoldra. 15. Kutfalvára. 16. Fejérvárra. 21. Kezdődött a gyűlés.¹ 22. Jött egy kapuces pasa a kaftánnyal.

Junius. 4. Adta Isten éjjel egy s két óra közt kedden Gergely nevű fiamat. 20. A lengyel király követe jött hozzám a Rákóczi György adósságát sollicitálni. 21. Lett vége a gyűlésnek.

Julius. 16. Jöttek a váradi pasa követei a végbéli dolgoknak eligazítására. 23. Mentem hálni Vinezre. 24. Ebédre Balamérra, hálni a feredőbe. 28. A feredőből ebédre Benzenezére, hálni Alkenyérre. 31. Vinezre.

Augustus. 1. Fejérvárra. 6. Indultam meg Fejérvárról ebédre Miháczfalvára, hálni Balásfalvára. 8. Ebéd után hálni mentünk Sitvére. 9. Ebédre Küküllővárra, hálni Dombóra. 10. Ebédre Dégre, hálni Radnothra. 12—13—14—15—16. Volt consultationk az urakkal a magyarországi dolgok felől.

September. 5. Indultam Radnothról ebédre Besönyőbe, hálni Bonyhára. 6. Ebédre Kundra, hálni Ebesfalvára. 16. Ebesfalváról indultam ebédre Váraljára, hálni Héderfájára. 17. Ebédre Besönyőbe, hálni Radnothra. 24. Indultam meg Radnothról Fejérvár felé, ebédre mentem Dombóra, hálni Küküllővárra. 25. Ebédre Sitvére, hálni Balásfalvára. 26. Onnét ebédre Miháczfalvára, hálni Fejérvárra.

October. 7. Délután mentem Alvinezre. 11. Jöttem vissza Fejérvárra. 26. Jött meg Vajda László postamester a római eszászártól Linczből.

November. 12. Állott bé az ország gyűlése.

December. 4. Oszlott el az ország gyűlése. 5. Indult Vajda László a portára. 26. Erdélyben s Magyarországon nagy égi esudák láttattak. 30. Jött a portáról ide Fejérvárra hozzám egy török követ.

¹ E gyűlésen felolvasott országos számadásokat közli K. Papp Miklós, Tört. Lapok, II. évf. 1876. 951—53, 964—66, 980—83, 999—1001, 1014—16, 1029—1031 és 1044—46 ll.

Anno 1681.

Januarius. 2. Indultam Fejérvárról ebédre Miháczfalvára, hálni Balásfalvára. 6. Balásfalváról ebédre Hosszúaszóra, hálni Holdvilágra. 7. Ebédre Asszonyfalvára, hálni Nagy-Ekemezőre. 8. Ebédre Paratélyra, hálni Ebesfalvára. 13. Ebéden volt nálam a török kapuesi pasa. 29. Indulván Ebesfalváról, hálni jöttem Alma-kerékre. 30. Ebédre mentem Jakabfalvára, hálni Szent-Ágotára. 31. Ebédre mentem Olezinára, hálni Ujegyházra.

Februarius. 1. Ebédre mentem Holeczmánra, hálni Porumbákra. 18. Indultam Porumbákról ebéd után, hálni mentem Ucsára. 19. Ebédre mentem Vistre, hálni Szombatfalvára. 21. Ebédre Kis-Sinkre, hálni Nagy-Sinkre.

Martius. 4. Jött hozzám ide Nagy-Sinkre a váradi pasa követe. 14. Ebédre Sárosra, hálni Felmérre. 15. Ebédre Szásztyúkosra, hálni Kománára. 25. Hálni Sárkányban. 29. Ebédre Fogarasban.

Aprilis. Ebben az hónapban semmi jegyzésre méltó dolgok nem voltak. 30. Jött a portáról tudósítás a magyarországi dolgok felől.

Majus. 2. Indultam ki Fogarasból, ebédre mentem Szombatfalvára, hálni Kereczre. 3. Ebédre Porumbákra. 11. Jött hozzám ide Porumbákra a kapuesi pasa, a magyarok segítségéről való utolsó választ a ki hozta. 12. Porumbákról indultam ki, ebédre mentem Kastaholezra, hálni Hamostorfra. 13. Mentem Keresztény-Szigetire, hálni Szilistére. 14. Ebédre Szeredahelyre, hálni Kutfalvára. 16. Kutfalváról ebédre mentem Szász-Sebesbe, hálni Fejérvárra.

Junius. 5. Mentem délután Alvinczre. 7. Jöttem vissza Fejérvárra. 8. Jött hozzám a váradi pasa követe. 10. Állott bé az ország gyűlése. 13. Istennek megköszönhetetlen böles rendeléséből nagyobbik Apafi Mihály névű fiam az országtól választatott erdélyi fejedelemségre,¹ kiért áldassék az ő dicsőséges szent neve mindörökké.² 20. Bomlott el az ország gyűlése. 22. Jött hozzám a váradi pasa követe.

Julius. 1. Indultam ki Fejérvárról, ebédre mentem Henningfalvára, hálni Balásfalvára. 2. Jött hozzám a budai vezér követe. 3. Ebédre Elekesre, hálni Péterlakára. 4. Ebédre bé Radnothra. 9. Itt Radnothon állott bé a gyűlés. 21. Jött hozzám a váradi pasa követe. 29. Jött hozzám a szultán, a ki lovat hozott. 30. Ebédre mentem Szakálba, hálni Méhesre. 31. Ebédre mentem Báldra, hálni Katonába. Jött hozzám a váradi pasának azon embere, ki Radnohra jött volt.

¹ Tehát nem jun. 10-én, mint Jakab Elek mondja „Az utolsó Apafi“ című tanulmányában. Lásd Magyar Történelmi Tár XXI. köt. 5. l.

² Mint Nemes János mondja jegyzőkönyvében (153. l.) „egy szívvel-
lélekkel. Senki nekünk nem proponálta, annál inkább nem imponálta, hanem Isten kegyelméből magunk securitását látván benne, magunktól cselekedtük“. Látszik ebből, hogy e választás nem volt kényszerítő az apa részéről.

A királyi könyvek székely oklevelei.

(III-ik közlemény.)

- Berze** Balázsnak, Máténak és Mihálynak Szentkirályon négy jobbágy telket ad B. Zs. Gyulafejérvár, 1584. január 26. I. 170. — u. f. a. Szentkirályon tizenegy jobbágy telekre. B. Zs. Gyulafejérvár, 1591. jun. 18. Km. e. 1591. 282.
- Betegh** Benedek (Tusnád) lóf. II. R. Gy. A stroesti táborban, 1656. július 7. XXVI. 605.
- Bethlen** Jánosnak (Bun) a szentbenedeki Paczolay Péter özvegyétől Kornis Borbárától szombatossága miatt elvett homoród-szentpáli kastélyt és a hozzátartozó Szent-Péteren, Pankófalván,¹ Városfalván, Jánosfalván, Dályán, Muzsnán, Bágyban, Lokodon, Szent-Mártonban, Recsenyédén, Újfalván, Oklándon, Karácsonfalván, Almáson, Lövétén, Remetén, Gyepesen, Oláhfalván, Zetelakán levő részjóságokat ins. hét ezer forintért I. R. Gy. Rakamaz, 1644. szept. 25. XXI. 103. — Megerősíti. II. R. Gyulafejérvár, 1652. jul. 26. XXV. 259
- Béta** György és István (Szabéd) lóf. II. R. Gy. A ploesti táborban, 1655. jun. 28. XXVI. 570.
- Bíbarczfalvy** Jánosnak Biharczfalván jobbágysokat ad. B. G. Gyulafejérvár, 1609. aug. 15. VI. 374
- Bíró** András (Csik-Jenőfalva) nem. II. R. Gy. A stroesti táborban, 1655. jul. 7. XXVI. 605.
- Benedek István és János (Ménaság) nem. II. R. Gy. A stroesti táborban, 1655. jul. 7. XXVI. 605.
- János (Andrásfalva) gy. B. G. Gyulafejérvár, 1608. jun. 10. V. 72.
- János és Péter (Karczfalva) nem. II. R. Gy. A stroesti táborban, 1655. jul. 7. XXVI. 605.
- János (Kőpecz) lóf. II. R. Gy. A stroesti táborban, 1655. jul. 6. XXVI. 587.
- János (Vajda) lóf. II. R. Gy. A ploesti táborban, 1655. jun. 28. XXVI. 602. Péter nem. Bn. G. Gyulafejérvár, 1614. aug. 31. VII. 319.
- Lajos (Küsmöd) lóf. B. Zs. Gyulafejérvár, 1591. ápr. 10. Km. e. 1591. 210.
- Márton (Szent-Lélek) lóf. II. R. Gy. A stroesti táborban, 1655. jul. 6. XXVI. 620.
- Mihály (Abod) gy. B. G. Gyulafejérvár. 1608. jun. 10. V. 72.
- Biroga** Lőrincz (Gelenceze) lóf. B. G. Kolozsvár, 1609. okt. 12. VI. 379.
- Birtalan** Balázs és György (Martonos) lóf. II. R. Gy. A stroesti táborban, 1655. jul. 6. XXVI. 618.
- Máté (Oroszhegy) lóf. A stroesti táborban, 1655. jul. 6. XXVI. 620.
- Bithi** v. Aranka István (Zágon) nem. A. M. Gyulafejérvár, 1679. máj. 21. XXVIII. 113.
- Bocz** András (Kőpeczi) lóf. II. R. Gy. Gyulafejérvár, 1649. jul. 11. XXIV. 119. — András, Bálint, Demeter lóf. II. R. Gy. A stroesti táborban, 1655. jul. 6. XXVI. 587. — Tamás, lóf. II. R. Gy. Gyulafejérvár, 1650. ápr. 5. XXV. 125.
- Bocskay** Miklósnak Görgény várát a hozzátartozókkal adja B. G. Kolozsvár, 1608. szept. 20. V. 70. — Vées várát a hozzátartozókkal B. G. Kolozsvár, 1608. szept. 20. V. 71.
- Boda** András, Gergely, István, és János, (Füle) lóf. B. Zs. Gyulafejérvár, 1583. jun. 19. I. 66.
- Bodó** Bálint (Csik-Szent-Márton) lóf. II. R. Gy. Gyulafejérvár, 1653. márcz. 4. XXVI. 190.
- Gergely (Szent-Király) lóf. R. Fogaras, 1607. ápr. 7. IV. 19.
- János (Karácsonfalva) nem. Bn. G. Nagy-Várad, 1624. jun. 10. XIII. 11.
- János (Kászon-Felsőfalú) lóf. I. B. Gy. Gyulafejérvár, 1631. jun. 14. XVI. 239.
- Mátýásnak, Mihálynak és Miklósnak

¹ Most elpusztult helység, lakói Városfalvára költöztek.

- u. f. a. Krasznán kuriára, Petelneken, Dálnokon, Altorján részjóságokra. B. Zs. Gyulafejevárvár, 1583. szept. 25. I. 111.
- Mihály (Alsó-Torja) nem. II. R. Gy. Gyulafejevárvár, 1647. márcz. 28. XXIII. 38.
- Bodoki Mihály** (Illyefalva) nem. A. M. Fogaras, 1664. január 14. XXVII. 754.
- Bodoni András** (Havad) gy. B. G. Gyulafejevárvár, 1608. jun. 10. V. 72.
- Lőrincz, lóf. II. R. Gy. A ploesti táborban, 1655. jun. 28. XXVI. 602.
- Bodor Mihály** (Bögöz) lóf. R. Zs. Kolozsvár, 1607. jun. 23. IV. 78.
- Bodosi Keresztély és Péter** (Bodos) lóf. II. R. Gy. A stroesti táborban, 1655. jul. 6. XXVI. 587.
- Boér** Andrásnak Eszteleken részjóságokat ad B. K. Gyulafejevárvár, 1581. ápr. 10. I. 46.
- Györgynek (Vargyas) Székely Balázs zsal együtt u. f. a. Vargyason két kuriával, Kis-Bacsonban, Bardóczfalván, Olaszteleken, Száldoboson, Dobón, Baróthon és Szárazajtán levő birtokaikra. B. Zs. Torda, 1591. ápr. 28. Km. c. 1591. 219.
- Boga Péter** (Martonos) lóf. II. R. Gy. A strojesti táborban, 1655. jul. 6. XXVI. 618.
- Bogáthy Boldizsárnak Nagy-Ernyén** három kuriát ad B. Zs. Gyulafejevárvár, 1588. nov. 7. II. 149.
- Bogos Lőrincz** (Ámádéfalva) nem. II. R. Gy. A strojesti táborban, 1655. jul. 7. XXVI. 605.
- Bogyó István** (Páké) lóf. II. R. Gy. Déva, 1649. jun. 14. XXVI. 100. — Pál lóf. B. Á. Hely és évszám hiányzik, XXVII. 265
- Boldizsár Bálint** lóf. B. G. Brassó, 1610. jan. 18. VI. 483.
- Ferencz (Tusnád) nem. II. R. Gy. Gyulafejevárvár, 1652. márcz. 20. XXV. 655.
- Bolgár György** (Szent-Ábrahám) lóf. R. Zs. Gyulafejevárvár, 1607. szept. 10. IV. 201.
- Miklós (Szent-Lélek) lóf. II. R. Gy. A stroesti táborban, 1655. jul. 6. XXVI. 620.
- Bolond Gergely** (Zalán) lóf. Bn. G. Kolozsvár, 1618. okt. 18. X. 125.
- Boncsa Mihály** (Székely-Keresztúr) nem. B. Á. Besztercze, 1659. márcz. 8. XXVII. 107.
- Borbáth Ferencz és Máté** (Száldobos) nem. A. M. Gyulafejevárvár, 1678. jun. 10. XXVIII. 15.
- Borbély Ferencz** (Csegez) nem. Bn. G. Nagy-Szombat, 1620. szept. 18. X. 202.
- István (Alsó-Szent-Mihályfalva) lóf. R. Zs. Gyulafejevárvár, 1607. szept. 7. IV. 148.
- Bordi Péter** (Ménaság) nem. II. R. Gy. A strojesti táborban, 1655. jul. 7. XXVI. 605.
- Borka Bálint** (Mezőmadaras) lóf. II. R. Gy. A ploesti táborban, 1655. jun. 28. XXVI. 570.
- Bornemissza Boldizsárnak** (Kápolna) Dályában egy telket ad. B. Zs. Torda, 1589. ápr. 25. II. 496.
- Borak v. Vásárhelyi** ld. Vásárhelyi.
- Boros Gergely** (Keresztúr) lóf. R. Zs. Kolozsvár, 1607. jun. 19. IV. 116.
- Gergely, János és Márton (Szent-Gericze) nem. A. M. Fogaras 1665. febr. 1. XXVII. 311.
- György (Csik-Szent-Domokos) nem. A stroesti táborban, 1655. jul. 7. XXVI. 605.
- Bors Ferencz** (Csik-Szent-Márton) nem. II. R. Gy. A strojesti táborban, 1655. jul. 7. XXVI. 605.
- Borsos Mihály** (Csomafalva) lóf. II. R. Gy. A ploesti táborban, 1655. jun. 28. XXVI. 580.
- Tamásnak Mező-Madarason, Kölpényben, Kisfaludon részjóságokat ad Bn. G. Nagy-Várad, 1614. nov. 5. VII. 348.
- Bót** András és Péter (Csik-Rákos) nem. II. R. Gy. A stroesti táborban, 1655. jul. 7. XXVI. 605.
- Bóti Balázs** (Bozs) lóf. R. Zs. Kolozsvár, 1607. jun. 12. IV. 53
- Bögözi András** (Miklósfalva) a hadjáratban való részvételtől felmentetik. Bn. G. Nagy-Szeben, 1613. nov. 27. VII. 11.
- Jánosnak Miklósfalván három jobbágytelket ad. B. Zs. Gyulafejevárvár, 1584. jan. 26. I. 174.
- Böjte Benedek és Imre** (Csik-Szent-Tamás) nem. II. R. Gy. A strojesti táborban, 1655. jul. 7. XXVI. 605.
- Márton (Szemeria) lóf. II. R. Gy.

- Gyulafejevárvár, 1650. jan. 15. XXV. 209.
- Böjthe** Márton (Angyalos) lóf. R. Zs. Kolozsvár, 1607. jun. 12. IV. 52.
- Péter lóf. Bn. G. Kassa, 1624. febr. 12. XI. 43.
- Miklós (Csik-Szent-György Jakabfalva) lóf. R. Zs. Gyulafejevárvár, 1607. aug. 20. IV. 132.
- Böllöni** Bálint (Vadasd) gy. B. G. Gyulafejevárvár, 1608. jun. 10. V. 72.
- Gergely, Miklós és Péter (Felső-Csernáton) lóf. B. G. Gyulafejevárvár, 1609. okt. 14. VI. 382.
- Mátyás és Péter (Kézdí-Polyán) gy. B. Zs. Gyulafejevárvár, 1584. jun. 10. I. 227.
- Brani** Lászlónak (Csik-Szent-Ivánon) egy jobbágytelket ad. B. Zs. Gyulafejevárvár, 1588. jul. 23. II. 48.
- Bú** Jakab (Új-Székely) nem. II. R. Gy. Segesvár, 1650. jan. 16. XXIV. 263.
- Búcz** István (Barátos) nem. II. R. Gy. Gy.-fejevárvár, 1651. febr. 10. XXV. 327.
- Budai** András (Berzova) nem. II. R. Gy. A stroesti táborban, 1655. jul. 7. XXVI. 605.
- János (Bágyon) nem. Bn. G. Gyulafejevárvár, 1614. jul. 14. VII. 320.
- Péternek Alsó-Rákoson és Ágostonfalván több telket ad. B. á. Segesvár, 1660. okt. 20. XXVII. 296.
- Burján** Balázs, Bálint, István és Péter (Ege) lóf. R. Zs. Gyulafejevárvár, 1607. jun. 20. IV. 149.
- Bús** György (Sámsond) lóf. II. R. Gy. A ploesti táborban, 1655. jun. 28. XXVI. 570.
- Butyka** Miklós (Márkosfalva) lóf. adómentességgel Márkosfalván levő házára. Bn. G. Gyulafejevárvár, 1624. nov. 25. XV. 111.
- Buzás** János (Csik-Szent-Mihály) nem. II. R. Gy. A stroesti táborban, 1655. jul. 7. XXVI. 605.
- Christó** György (Tusnád) nem. II. R. Gy. A stroesti táborban, 1655. jul. 7. XXVI. 605.
- Czakó** György (Geges) lóf. B. J. Kassa, 1606. nov. 14. III.
- Czerneré** András (Régen) nem. A. M. Gyulafejevárvár, 1679. jun. 12. XXVIII. 107.
- Czikmántori** János és Márton (Székely-Udvarhely) nem. II. R. Gy. Gyulafejevárvár, 1653. jan. 29. XXVI. 99.
- Czirják** András (Újfalva) lóf. II. R. Gy. A ploesti táborban, 1655. jun. 28. XXVI. 580.
- Czirjék** Bálint és Péter (Domokosfalva) nem. B. Zs. Gyulafejevárvár, 1590. okt. 4. Km. c. l. R. 1591. 20.
- Czobor** András és János (Vacsaresi) nem. II. R. Gy. A stroesti táborban, 1655. jul. 6. XXVI. 605.
- Csaba** István és János (Csik-Csekefalva) nem. II. R. Gy. A stroesti táborban, 1655. jul. 7. XXVI. 605.
- Csabai** Márton (Csaba) nem. Bn. G. Kolozsvár, 1618. okt. 7. X. 111.
- Csató** István (Csik-Szent-Simon) lóf. II. R. Gy. Kolozsvár, 1649. nov. 31. XXIV. 250.
- Mihály (Ménaság) nem. II. R. Gy. A stroesti táborban 1655. jul. 7. XXVI. 605.
- Csák** (Chyaak) Tamás (Gyergyó-Szent-Miklós) nem. Bn. G. Gyulafejevárvár, 1623. máj. 20. VII.
- Csáka** Ferencz (Mindszent) nem. II. R. Gy. A stroesti táborban 1655. jul. 7. XXVI. 605.
- Csákány** Balázsnak u. f. a. Nánánfalván levő birtokára. Bn. G. Nagyszében, 1613. decz. 30. VII. 43.
- Tamás (Lemhény) lóf. Bn. G. Meggyes, 1615. nov. 11. VII. 107.
- Csáki** János (Szent-Miklós) lóf. II. R. Gy. A ploesti táborban, 1655. jun. 28. XXVI. 580.
- Csány** Balázsnak és Jánosnak Kövesden kúriát és részjóságokat ad. B. Zs. Gyulafejevárvár, 1585. márcz. 9. I. 290; a Csányi Miklós Jedden levő birtokát adja B. Zs. Gyulafejevárvár, 1588. jun. 10. II. 7.
- Máté (Rugonfalva) nem. B. Zs. Gyulafejevárvár, 1589. máj. 7. II. 520.
- Mihály (Székely-Udvarhely) nem. I. R. Gy. Gyulafejevárvár, 1648. márcz. 28. XXIII. 62.
- Csányi** Györgynek (Csikfalva) u. f. a. Csik-Szent-Mártonban levő részjóságára B. G. Maros-Vásárhely, 1609. decz. 15. VI. 417.
- Csártán** András és Péter (Oroszhegy) lóf. II. R. Gy. A stroesti táborban, 1655. jul. 6. XXVI. 620.
- Császár** Imre (Csik-Szent-György) nem. II. R. Gy. A stroesti táborban, 1655. jul. 7. XXVI. 605.
- István és János (Malomfalva) lóf. II.

- R. Gy. A stroesti táborban, 1655. jul. 6. XXVI. 620.
- János (Amádéfalva) nem. II. R. Gy. A stroesti táborban, 1655. jul. 7. XXVI. 605.
- Péter (Bankfalva) nem. II. R. Gy. A stroesti táborban, 1655. jul. 7. XXVI. 605.
- Cseh** Mihály fiai János, Zsigmond és testvérei György, Sándor (Szentkatolna) nem. A. M. Görgény-Szent-Imre, 1662. márcz. 20. XXVII. 395. — Miklós, nem. Bn. G. Gyulafejérvár, 1615. máj. 27. VIII. 73.
- Csehi** Andrásnak (Sárd) u. f. a. Kisfaludon levő birtokára. Bn. G. Szeben, 1614. jan. 4. VII. 103.
- Csender** [Chyender] János (Szent-Tamás) lóf. Kolozsvár, 1607. jun. 22. IV. 78.
- Csere** v. Szakács Miklós (Alsó-Boldogasszonyfalva) nem. Bn. G. Gyulafejérvár, 1615. nov. 16. VIII. 137.
- Cserői** Márton (Baróth) lóf. II. R. Gy. A stroesti táborban, 1655. jul. 6. XXVI. 587.
- Péter (Tusnád) nem. II. R. Gy. A stroesti táborban, 1655. jul. 7. XXVI. 605.
- Cserrey** Miklósnak (Nagy-Ajta) Kisszeg nevű kaszálót a bölöni határon adja II. R. Gy. Radnoth, 1651. szept. 22. XXV. 534. Ágostfalván részjószágokat ad. B. Á. Bonezhida, 1658. decz. 31. XXVII. Ágostonfalvát (novae nostrae donatorius tetulo) ezer birodalmi tallérért ins. A. M. Görgény-Szent-Imre, 1662. márcz. 20. XXVII. 363. Ürmöst ins. A. M. Hely nélkül. 1662. szept. 12. XXVII. 596.
- Tuson Mihály (Kászon) nem. Bn. G. Gyulafejérvár, 1625. aug. 1. XIII. 27.
- Csergő** András (Szent-Miklós) lóf. II. R. Gy. A ploesti táborból, 1655. jun. 28. XXVI. 580.
- Cseri** Benedek (Nagy-Böln) nem. Bn. G. Gyulafejérvár, 1622. nov. 5. XI. 28.
- Csernátóni** Jánosnak többeket jobbágyul ad. Felső-Csernátónban, B. Á. Dézs, 1659. febr. 7. XXVII. 64.
- Csécs** András és János (Bözöd) lóf. II. R. Gy. A ploesti táborban, 1655. jun. 28. XXVI. 570.
- Csép** Literáti Péter (Bágyon) nem. B. G. Kolozsvár, 1609. febr. 15. VI. 72.
- Csigedi** András és János (Kisfalud) nem. Bn. G. Gyulafejérvár, 1618. jun. 30. X. 69.
- Csik-Dánfalva** lakóit a hadviselésben való részvétel és minden adó alól felmenti R. Zs. Kolozsvár, 1607. nov. 17. IV. 201; átírja és megerősíti B. G. Gyulafejérvár, 1609. máj. 3. VI. 227. újból átírja és megerősíti A. M. Görgény-Szent-Imre, 1662. márcz. 22. XXVII. 370.
- Csik-Madaras** lakóit biztosítja, hogy senkinek sem fogja adományozni, B. Zs. Kolozsvár, 1583. decz. 4. I. 143.
- Csik-Szereda** privilégiumát megerősíti I. R. Gy. Kolozsvár, 1635. decz. 19. XVIII. 8.) városi jellegét megerősítő oklevelét, melyet Izabella királyné Tordán, 1558. jul. 28. állított ki és B. G. Kolozsvár, 1608. máj. 12. és I. R. Gy. Kolozsvár, 1635. decz. 19. újból átírja és megerősíti II. R. Gy. Besztercze, 1649. okt. 31. XXIV. 190.; a csizmadiák és vargák czéhszabályait megerősíti II. R. Gy. Besztercze, 1649. nov. 4. XXIV. 186.
- Csiki** Ferencznek (Székely-Udvarhely) Zetelakán egy házhelyet ad. I. R. Gy. Meggyes, 1631. okt. 19. XVI. 219.
- Gergely és István (Szárhegy) nem. Bn. G. Gyulafejérvár, 1625. máj. 17. XIII. 12.
- István Jakab és János (Sepsi-Bacson) lóf. I. R. Gy. Gyulafejérvár, 1634. nov. 2. XV. 107.
- János (Szent-Lélek) lóf. B. Zs. Gyulafejérvár, 1591. jun. 15. Km. c. 1591. 279.
- János és Péter (Fiátfalva) gy. I. R. Gy. Gyulafejérvár, 1645. nov. 18. XXIII. 19.
- Mihály (Erdő-Szent-György) gy. B. G. Gyulafejérvár, 1608. jun. 10. V. 72.
- Simon (Agyagfalva) lóf. R. Zs. Kolozsvár, 1607. jun. 12. IV. 54.
- Csintalan** György (K.-Szt.-Lélek) lóf. Bn. G. Gyulafejérvár, 1625. jul. 2. XIII. 44.
- Csipa** Balázs lóf. R. Gy. Gyulafejérvár, 1631. jul. 10. XVI. 197.
- Csiszár** Pál (Maros-Vásárhely) lóf. B. J. (1606) a keltezés ideje és helye hiányzik. III.

IRODALMI SZEMLE.

A kalocsai érsekség a renaissance-korban.

Irta: *Érdújhelyi Menyhért*. Zenta, 1899. Kovacevits Ottó könyvvd. 8.-r. 288. l.

A majd egykoron megírandó műveltségtörténetünk érdekében is minden monographiát örömmel kell fogadnunk, örömmel és elismeréssel különösen akkor, ha az oly nagy gonddal és utánjárással készült, mint az *Érdújhelyi Menyhérté*.

A munka a kalocsai érsekség történetéből az 1424—1526-ig terjedő kort öleli fel. Buondelmonte János érsek életének és működésének tárgyalásával kezdi a szerző, tehát a tulajdonképeni renaissance koránál valamivel előbb, de ezt nagyon helyesen teszi, mert az előzmények kétségtelenül alapul szolgáltak a későbbieknek. Csak rövidesen mutatja be az Ozorai Pipo családjával rokon, Olaszországból ide szakadt főpapot s nagyjában érinti azokat a zavarokat is, a melyeket az egyházmegyében a fölötte elterjedt huszita-tanok idéztek elő. Ezen a fontos kérdésen azonban csak átsiklik a szerző, még a hazai kútforrásokat is csak töredékesen méltatta figyelemre. Innen a határozatlanság. Például magam is meg vagyok arról győződve, hogy a francziskánusok lehetőleg szépszerivel irtogatták a huszita-eretnekséget — mert hiszen Zsigmond is így akarta és parancsolta — s hogy századrésze sem igaz azoknak a vádaknak, a melyekkel Marchia Jakabot az ellenséges érzelmű írók elhalmozták, de, hogy nem csupán igékkal dolgoztak, mutatja a következő eset is. Marchia előtt 1418-ban Dominici Jánost nevezik ki inquisitornak, a ki nem tud semmire sem menni, mert — ugymond — vas nélkül nem lehet orvosolni. Továbbá, hogy Ujlaki Báliut és Pécsi Tamás huszita érzelmű papok valóban Prágában szívták magukba az új tanokat, az sem bizonyos, csak sejtethetjük, mert a Jireček által is közzé tett bölcsészeti hallgatók matriculájában (1410-ben) ilyen nevű tanulók is vannak. Balázs (Blasius) nemesak mint kamenicai plebános, hanem mint bácsi nagyprépost is huszita érzelmű volt; Marchiával sohasem békült ki, tanait vissza nem vonta, a miért is az inquisitor — életében nem férhetvén a hatalmas emberhez — halála után az ő tetemeit is elégetteté.

Kár, hogy nagyobb gondot nem fordított szerző ezen dolgok kidomborítására is, pedig Fejérenél is több idevonatkozó oklevelet találhatott volna.

Azután a Hunyadi János kormányzósága alatti viszonyokról szól. Élénken rajzolja az érsekség szomorú állapotát s több helyen új adataival a királyi kegyúri jog fejlődését is megvilágítja.

Bőven tárgyalja Várday István érseki működését, a ki nagy szerepet játszott a politikában s a kultura terén is érdemeket szerzett magának. Érdekes, hogy Mátyás, a ki oly sokszor megbízta őt fontos követi küldetéssel, páratlan módon fáradozik a pápai széknél, hogy kedves embere a bibort elnyerje.

Mátyás uralkodása idejében kerülnek az érseki székre Matusinai Gábor, Handó György, Várady Péter; mindmegannyi tősgyökeres magyar ember, a nagy király híres kancelláriájának kiváló tagjai, a kiket szolgálataikért ilyen módon is jutalmazott, hogy azután még fontosabb diplomaciai ügyek elintézésével bizza meg őket. Ez időben kezdenek a kalocsai érsekségre honvédelmi szempontból is nagyobb súlyt fektetni s Ugrin óta Matusinai az első ember a kalocsai érseki széken, a ki egyszersmind képzett katona is, zsoldosokat tart s Mátyás legnagyobb megelégedésével védelmezi az ország ezen fontos részét a törökök ellenében.

A derék Matusinai helyét a tudós Handó György foglalta el (1478.), a ki hazánkban a renaissance-kor egyik legkiválóbb alakja. A pécsi prépostságban több mint 300 drbból álló szép könyvtára volt, a mi abban az időben magános embereknél a ritkaságok közé tartozott.

Szerző munkájának legsikerültebb része az, a melyben Várady Péterről szól. Aminek a munkában oly nagy hiányát érezzük, itt már szorosabb a kapcsolat az országos ügyekkel. Egész terjedelmében közli — főképen Fraknoi után — Várady tragikus sorsát, a melybe őt vigyázatlansága s a királylyal szemben tanúsított ellenzékiekedése döntötték. Ebben a tekintetben méltó ellenfele volt a nyakas főpap urának, de az ő fején nem diszlett egy hatalmas ország koronája, tehát el kellett buknia. Nagyon valószínű, hogy Mátyást az érsek ellenségei tévesztették meg s ha a királyban nem ing meg a bizalom s inkább a Várady tanácsaira hallgat, úgy — mint a következmények is bizonyították — jobban biztosíthatta volna János herceg számára a trónt.

Mátyás halála után a törökök mindinkább veszélyeztették az ország déli vidékét, a miért is a kalocsai érseki szék betöltésénél oly tényezők nyomódnak előtérbe, hogy az illető főpapok esetleg saját vagyonukkal is hozzájárulhassanak a honvédelem biztosításához. Várady után következett Geréb László, majd a nagy ősök ivadéka, Frangepán Gergely, mindkettő dúsgazdag főúr, a kik azonban — mint tudjuk — egyházi s világi téren is kiváló alakok.

1520. augusztusában halt meg Frangepán, épen akkor, a mikor

a Dunavidék nem volt többé már biztonságban. Még halálos óráján is az ország védelméről gondoskodik s nagyobb összegeket hagy a várak erősítésére és jó karban tartására. 1523-ban szomorú emlékü nemzeti hősnök, Tomory Pál ül az érseki székre. Mint Váradynál, itt is meglátszik szerzón Fraknói hatása, mert tágabb mederben s igazi melegséggel tárgyalja az eseményeket. Azt hiszem, hogy még többet is tud Erdújhelyi erről a mi kedves Cseri basánkról, de nem mert a szűk mederből kimozdulni.

Szerző munkája további részében szól a káptalanokról, az apátságokról, prépostságokról s egyéb kolostorokról, végül az iskolákról, könyvtárakról és az érsekségnek a mohácsi vész előtti plébániáiról, a hol is sok és fontos adattal gyarapítja műveltségtörténeti ismereteinket.

A munka a szerző nagy szorgalmáról tesz tanúságot. A hazai források mellett a vatikáni levéltárból is — személyes kutatásai alapján — igen sok adatot gyűjtött össze s mindezeket kifogástalanul kritizálja és csoportosítja. Irálya komoly s mégis könnyed és folyékony, a mit történetíróink oly sokszor nélkülöznek. Csak egy nagyobb kifogásom van: nevezetesen igen szűk határok között mozog, a fontosabb egyházi dolgokon nem mer túl menni, a részletektől fél s ha itt-ott Fraknói szép munkái csábítják is, csakhamar régi hibájába esik, a mi azután bizonyos hidegséget kölcsönöz a munkának. Összehasonlíthatatlanul jobban oldotta volna meg feladatát, ha szorosabb kapcsolatot létesít vala az ország egyetemes történetével. Így nagy nemzeti történetünknek csak olyan elszigetelt része a munka s a nem historikus olvasó valójában sohasem képzelheti bele magát azon korba, a melyet a szerző eléje tár.

Dr. Gombos Albin.

Az Erdélyi Múzeum-Egylet közgyűlése.

Az E. M. E. márcz. 22. tartotta évi rendes közgyűlését *gr. Eszterházy Kálmán* elnökle alatt, a ki a következő beszéddel nyitotta meg a közgyűlést:

Tisztelt Közgyűlés!

A magyar nemzet művelődésének magasabb színvonalra való helyezéséhez, a tudományos munkálkodás terjedése, épp azért, mert hatása szűkebb körű, okvetlen szükséges; ez vezérelte hazafias elhatározásában az erdélyi társadalmat, mikor a Múzeum-egyletet megalapította, melyről méltán elmondhatták, hogy legyen itt védvára a magyar nemzeti kulturának, második középpontja a magyar nemzeti tudományosságnak.

De ez vezérli azokat is, kik hivatva és választva tettek, a reájok bízott örökséget, — mely mint „*Erdélyi Múzeum*“ a nemzeté — gondozni.

Ez örökséget gyarapítva, jól, kellőleg elhelyezve és tudományosan feldolgozva, azon hagyományok szerint, melyekkel azokat a gondozó elődöktől átvettük az utódokra hagyni, hazafias kötelességünk; minden, mi az egylet kebelében történik, annak érdekében kell, hogy történjék és minden mulasztás ott, az egylet kárára van.

Kötelességünk a jelen feladataihoz sorolni azon megkezdett törekvést is, hogy a mívelt nagyközönségben felkeltsük táraink iránt a hazafias érdeklődést, hogy ne csak adományokkal keresse azokat fel, hanem látogassa is, ez által adván alkalmat, hogy az Egylet honismertető feladatát népszerűsítse.

Múlt évi sáfárkodásunkról a különböző jelentésekkel számolunk be; hogy és mit terveztünk, miként végeztünk, jövőre mit remélünk, mit fájjalunk, mindezeket a t. Közgyűlés elé terjesztjük — kérvén megbirálásukat és helyben hagyásukat.

A Múzeum-Egylet életében is minden évnek megvannak a nevezetesebb eseményei, de sajnos, ez év sem hozta meg kezdetét az újabb nagyobb mértékű anyagi pártolásnak, melyre pedig reá vagyunk utalva, ha lehetőségessé akarjuk tenni az alapítók azon hagyományát, hogy legnevezetesebb és becsesebb gyűjteményét, a régészeti tárt, az Egylet saját hajlékába helyezze el, így válván az valóban és véglegesen „*Erdélyi Múzeummá*“. Régészeti tárunk, a dr. *Torma Zsófia* elhunytá következtében elhozattatván ősrégészeti gyűjteményünk, mely az ő

gondozása alatt volt, nagyon gyarapodott. Az elhunyt emlékének, kit nem csak a magyar tudományos világ gyászolt, a közönség részvétéve, egy napot fogunk szentelni; különben emlékét az Egyletben örzi elévülhetlenül: alkotása. Az Egylet, régészeti tárának új igazgatójában, *dr. Posta Béla* egyetemi tanárban, oly kiváló munkás szakarót nyert hogy azon gyűjtemény kellő kiállításra és gondozásra biztosítva lesz; tudományos feldolgozása pedig — mely ha kiadatik, az Egylet dicsőségére is fog szolgálni — az elhunyt hátrahagyott munkájában foglalattatik. A növénytár is új érdemes igazgatót nyert, Richter Aladárt egyetemi tanárt, ki feladatául tűzte, az egylet támogatása mellett Magyarország erdélyi részeinek teljes floráját összeállítani.

Az egylet kebelében történt szellemi munkásságról szakosztályainak jelentései mutatnak képet és adnak számot, melyekről méltán mondhatták, hogy: „*irodalmi működésök lézaggptoló a jelenben, számot tevő lesz a jövő nemzedékek előtt is*“.

A megjelenteket hazafiasan üdvözölvén, az *Erdélyi Múzeum-Egylet* negyvenkettedik Közgyűlését ezennel megnyitom.

Az élénk éljenzéssel fogadott elnöki megnyitó után *Szúdeczky* Lajos títkár olvasta fel következő jelentését a választmány múlt évi működéséről:

Tekintetes Közgyűlés!

Az Erdélyi Múzeum-Egylet múlt évi működése az alapszabályok által előírt irányban és meghatározott keretben mozgott, talán nagyobb élénkséggel, mint a megelőző években, de a régi hagyományok szem előtt tartásával.

Nagyszabású alkotásokkal nem dicsekedhetünk, de a mindennapi zajtalan munka bizonyára előbbre vitte egyesületünket a kitűzött cél felé.

A tudományos működés a szakosztályok kebelében folyt, erről azok tesznek jelentést, az anyagi eszközöket hozzá nagyrészt az anyaegyesület nyújtotta: a böles-, nyelv- és tört. tudományinak 1800, az orvos-természettudományának 2200 frt dotatitot és az utóbbinak azonkívül még 200 frt rk. segélyt szavazván meg.

Az igazgató választmány havonként tartott rendes és négy rendkívüli ülésének jegyzőkönyvei tanúskodnak az igazgatás gondossága, az ügymenet élénksége, a választmányi tagok serény buzgalma felől.

Az igazgatásban az a változás történt, hogy a m. e. elején elhunyt *Szász Domonkos* alelnök helyébe a közgyűlés *br. Wesselényi* Miklós igazgató tagunkat választotta meg, a kit Ő felsége máj. 26-án megerősíteni legkegyelmesebben méltoztatott. Ugyancsak a múlt év elején elhunyt kegyeletes emlékü ellenőrnök *Groisz* Gusztáv helyébe a közgyűlés *dr. Farkas* Gyula addigi ig. vál. tagot választotta, a ki feladatát ügybuzgalommal vállalta el és teljesítette.

A tárák igazgatásában is történt két személyváltozás.

Az E. M. E. ig. választmánya ápr. üléséről megsürgette a *Finály*

Henrik halála után több mint egy év óta üresedésben álló érem- és régiségtani tanszék betöltését, hogy az új tanár, mint a tár őre a nyári vacatio folyamán átvehesse és rendezhesse a régiségtárt.

A közoktatási miniszter úr méltányolta a Múzeum-Egylet kívánságát s Ő Felseége *dr. Posta* Bélát április 14-én kinevezvén, alkalmunk nyílt az érem- és régiségtár átadására.

Az új igazgató ügybuzgalma következtében újra szőnyegre került a régiségtár alkalmatlan helyisége, más helyiséggel kicseréltetésének kérdése s az ig. választmány nov. 8-án tartott vál. üléséből felterjesztést intézett ez iránt a közoktatási miniszter úrhoz, s az elnök és régiségtár igazgatója személyében bizottságot küldött fel (a böles. kar két kiküldöttével együtt) Budapestre. A kívánság jogosultsága elismertetett, de a helyiség kérdésének megoldása az egyetem új épületének befejezése idejére halasztatott.

A többi táruk új helyiségeikben zavartalanul folytathatták működésüket.

A másik személyváltás a könyvtár igazgatásában történt.

Dr. Ferenczi Zoltán, az E. M. E. 1891-ben megválasztott könyvtárnoka a múlt év végén a budapesti egyetem könyvtára igazgatójává nevezetvén ki, érdemeit könyvtárunk igazgatásában az E. M. E. választmánya decz. 6-iki ülése jegyzőkönyvében megörökítette s ugyanakkor egy kiküldött 3 tagú bizottság által átadatta a könyvtárt az egyetemi könyvtár helyettes igazgatásával megbízott *dr. Gyalui* Farkas könyvtárőrnek, az új igazgató kinevezéséig.

Gyűjteményeink ez új igazgatás alá került két tára az egyesület nagyobb mérvű anyagi áldozatát is vette igénybe, mint az a költségvetés keretébe előre megállapítva volt.

Az érem- és régiségtárnál egy díjnok alkalmaztatott, a rendezés nagyobb mérvű költsékezést kívánt s egy mezőségi ezüst lelet megszerzése 720 frtba került. Ezek és a Torma Zsófia gyűjteménye felszálltatása Szászvárosról, — az év első felében történt régiségek (főkép régi erdélyi ötvösművek) az évi dotatio nagy részét már igénybe vevén, — a régiségtár múlt évi költsékezését közel 2000 frtra emelték.

A könyvtárnál viszont a régi igazgató eltávozása alkalmából a könyvtár könyvszállítója 1400 frtot meghaladó hátrálékos számlákat nyújtván be: ezek törlesztése elől sem térhetett ki a választmány.

Emez, a körülmények által megokolt túlköltsékezések a különben kedvezővé alakulandott költségvetést nagyobb mérvű deficitbe sodorták, melynek akként való elosztatására, hogy a többi tárukra abból teher ne háromoljék, a választmány az új költségvetésben olyan javaslattal lép a közgyűlés elé, hogy a túlköltsékező táruk magok törleszszék két év alatt a múlt évi rendkívüli kiadásokat.

A táruk gyarapodása azonban nemcsak anyagi áldozatok révén történt, de ajándékozások által is örvendetes lendületet vett. Ezekről a

táruk őrei jelentésének nem kívánván elibe vágni, csupán az elnökséghez érkezett némely ajándékot kell hálásan felemlítenünk.

B. e. Szilágyi Sándor halála után családja múzeumunknak ajándékozta id. Szilágyi Ferencz és neje, Szilágyi Ferencz és Szilágyi Sándor (e kolozsvári híres író család három nemzedékének) pastell és olajfestményű arcképeit. Erzsébetváros az Apafi-kastélyból származó régiségekkel (XVI. sz. felíratos kő és kőoroszlány s Apafi ekéje s vas zászlaja) gazdagította régiségtárunkat, Kolozsvár városa római sírköveket adományozott. Egyesek adományai is bőven és sűrűn érkeztek a táruk, főképp a régiségtár részére, tanújelül annak, hogy bőséges forrás volna a történeti emlékek összegyűjtésére ez ország részben, csak megfelelő múzeumi helyiségünk lenne valahára.

Könyvtárunk, kézírattárunk s a többi táruk is szépen gyarapodtak a múlt év folyamán, mint azt a táruk ig. őrei jelentéséből látni fogjuk.

A táruk kezelésében évről-évre szaporodó munka bírta reá a választmányt arra, hogy a régi őrségédi állások betöltésére a költségvetési javaslatban módot nyújtson. Ezzel együtt gondoskodni kíván az alkalmazottak nyugdíjáról is s erre nézve javaslatételre bizottságot küldött ki.

A kiadások szaporodásával a fedezetről is gondoskodni kellvén, a választmány indítványával lép a közgyűlés elé az építési aranyalap kamatainak felhasználására vonatkozólag.

Végül még veszteségeinkről kell megemlékeznünk.

Régi alelnökünk, *Szász Domonkos* és ellenőrünk *Groisz Gusztáv* a múlt év elején történt halálát már múlt közgyűlésünkön elparentáltuk.

Az év derekán aug. 22-én hunyt el legrégebb hűséges tisztviselőnk egyike, id. *Böhm Mihály*, a könyvtár ny. segédőre, 77 éves korában, a kinek kötelességtudása, hivatása iránt való szeretete és buzgalma általános tiszteletet és rokonszenvet biztosított s halála mély részvétet keltett városszerte. Halálával 600 frt évi kegydíja felszabadulván, a választmány azt a könyvtári őrségédi állás visszaállítására javasolja fordítani.

Az év végén, november 14-én érkezett a gyászhir dr. *Torma Zsófia* haláláról Szászvárosról, a kinek nagybecsű praehistorikus régiség gyűjteményét egyesületünk már 1891-ben megszerezte s most halála után hozatta haza. Temetésén egyesületünk is képviseltette magát s kegyeletos emléket megőrizzük szívünkben s tudomány-szeretetét hirdetni fogja gazdag gyűjteménye a késő utódok előtt is. Halálával a gyűjteménye vételára fejében élvezett 800 frt vitalitium felszabadulván, az most már az egylet egyéb szükségleteire fordítható.

Igy végeztük munkában, gyarapodásban és veszteségben, egyaránt gazdag múlt évi működésünket s kezdtük meg az új esztendő, melynek sikereit Isten áldásától és tagtársaink buzgalmatól reméljük és várjuk.

A tetszéssel fogadott titkári jelentés után *br. Mannsberg* Sándor olvasta fel a pénztárvizsgáló bizottság (dr. Farkas Gyula és dr. Farkas Lajos, dr. Szabó Dénes) jelentését, melynek alapján a pénztárnoknak a szokásos felmentvény megadatik.

Dr. Gyalui Farkas h. könyvtár-igazgató a könyvtárról a következő jelentést olvasta fel:

Tekintetes Közgyűlés!

Az „Erd. Muz.-Egyl.” könyvtárának 1899. évi működéséről jelentésemet a következőkben van szerencsém megtenni.

Mindenek előtt a személyi változásokkal kell kezdenem, oly jelentékeny változások történtek a lefolyt évben. *Dr. Ferenczi Zoltánt*, a könyvtár igazgatóját Ő Felsege a budapesti egyetemi könyvtár igazgatójává nevezte ki s így könyvtárunknak 9 éven át igazgatója eltávozott 1899. decz. elején. *Dr. Ferenczi Zoltánt* 1891. jun. 1-én választotta meg az Erdélyi Múzeum-Egylet könyvtárigazgatónak. Állását 1891. jul. 2-án foglalta el. Az egyletnek a kormányval kötött újabb szerződése után 1896. jul. 13. Ő Felsege az egyetemi könyvtár igazgatójává nevezte ki, mely kinevezés által, a szerződés értelmében, egyúttal megmaradt a Múzeum-Egylet könyvtárigazgatójának. Mint a muzeumi könyvtár igazgatója, *Ferenczi Zoltán* új korszakot nyit meg a könyvtár történetében. Az alapvető munkálatokat végzett dicső elődje, *Szabó Károly* után az a kötelessége volt, hogy a könyvtárba a modern könyvtári tudományok által kívánt újításokat hozza be, hogy ezek segítségével a könyvtárt használhatóbbá tegye. A *Szabó Károly* hosszas betegeskedése alatt felgyűlt hátralékos munkák elvégzése után lassan átalakult *Ferenczi Zoltán* igazgatósága alatt az egész könyvtári kezelés. Behozta a modern könyvtárban nélkülözhetetlen szerzemény-könyvet, igtatót, a könyvkivételt egyöntetűvé tette, a két könyvtárnak *hat* különböző alapezédula-katalogusát egybeolvasztotta, befejeztette a Múzeum-Egylet szakkatalogusát is, rendezte a *Régi magyar könyvtárt*, a kézírattár egy részét katalogizáltatta s a nagy Wesselényi-levéltárt átvéve, teljesen rendezte. A könyvtár új szerkezeti szabályrendeletét kidolgozta. Mindezek csak főbb részei működésének, mely az Erdélyi Múzeum-Egylet könyvtárát különös figyelemre és szeretetre méltatta, belátván e könyvtárnak az erdélyi részekben oly nagyfontosságú rendeltetését: az erdélyi részekre vonatkozó művek gyűjtését. A könyvtárnak a közönség iránt való működésében, a legnagyobb liberalizmussal az újabb kor szellemének helyet adott. Igazgatósága alatt a könyvtár jelentékenyen gyararodott minden tekintetben. Annak, aki a könyvtár történetét megírja — ha Isten megengedi talán magam vállalkozom e föladatra — *Ferenczi Zoltán* igazgatósága idejét, mint a könyvtár újjáalakulásának kezdetét kell tekintenie. Annak a kornak melyben úgy a muzeumi, valamint az egyetemi könyvtár átalakítva,

nagy lépésekkel közeledett ahhoz, hogy elfoglalja helyét az európai jelentékenyebb modern könyvtárak közt. Nem rajta múlt, hogy rövid idő alatt teljesen nem fejeztük be a munkát, de amit az ő lelkesedése, szorgalma, kitartása és kötelességtudása emberileg megtehetett, azt megtette s a többit elvégezni a közel jövő feladata és halaszthatatlan kötelessége. Most már csak előre haladhatunk ezen az úton s megállanunk nem szabad.

Másik veszteségünk: a halál elszólította hivatalától id. Böhm Mihály segédőrt, 1899. aug. 22. Életrajzát az *Erdélyi Múzeumban* közöltük már, temetésén az Erdélyi Múzeum-Egyelet kegyelettel vett részt s koszorút helyezett koporsójára. Megérdemelte az elhunyt e koszorú minden levelét. Könyvtárunk iránt való hűsége, kötelességtudása, pontossága, melyről mindnyájan példát vehettünk s a közönség iránt való szeretetteljes szolgálatkészsége becses munkatárssá, szeretett kollegává tették. Nyilvános könyvtárban megbecsülhetetlen az olyan tisztviselő, ki a közönséggel érintkezve felfogja hivatását, érzi szívében, hogy ő nem *gép*, hanem teljesítője annak a fontos feladatnak, hogy a könyvtár használatát minél könnyebbé, kellemesebbé, vonzóbbá tegye mindenki részére. Az a könyvtár, melyben ilyen szellem nincs: félig zárva van. Elhalt öreg kollegánk emlékének, működése elismerésének áldozunk e kegyeletteljes megemlékezésünkben. Az eltávozott igazgató helyébe, mint helyettest, az egyetem tanácsa engem bizott meg s e megbízatást a Vallás- és Közokt.-ügyi Minist. is megerősítette. Böhm Mihály helyét pedig egyelőre napidíjasul Székely Jánossal töltötte be, ki az év elején idegbetegséget kapván, öngyilkos lett. Helyébe Szádeczky Béla választott meg s működik 1899. márcz. 1. óta. Továbbá Derzsi Ödön Múzeum ktári napidíjas az egyetem könyvtárához neveztetvén ki 1899. okt. 15-én, helyébe Korber Ernő math.-term. tud. kari hallgató, majd az ő távozása után 1899. nov. 20-tól kezdve Faragó László böles. kari hallgató neveztetett ki. A könyvtár átvétele s a távozó igazgató részéről kezeimhez való átadása 1899. decz. 8. történt meg. E hivatalos átadáson az *Erd. Muz. Egylet* igazgató választm. Dr. Békésy Károly, Dr. Gergely Samu és Dr. Posta Béla urakkal képviseltette magát.

A lefolyt évben a könyvtár gyarapodott vétel útján 730 kötet és füzet, ajándékban 412, köteles példányban, ami most már szintén ajándéknak veendő 213, összesen 1355 kötettel és füzetrel, melyek a szerzeménykönyvbe, vagyis alaplétárba mind be vannak jegyezve. A gyarapodásból teljes nyomtatvány, vagyis új mű 911 kötet és füzet résznyomtatvány 444 füzet és kötet.

Könyveket adományoztak könyvtárunknak (1899-ben):

Abt Antal, dr. 2.	Belügy Ministerium.
Arany Lászlóné, Özv. (Arany János kisebb költ. <i>Kézirat.</i>)	Berlini akadémia 1 Bodrogi János.
Balló István 1.	Budapest föv. stat. hiv. 1.
Barcza Imre 1.	Budapesti egyetemi könyvtár 1.

Debreczeni 100 éves jubileumot rendező bizottságtól 5.	Kolozsvár városi tanácsa 1.
De Gerendo Antonia 1.	Komáromy Andor 1.
Domanovszky Sándor 1.	László Ferencz.
Egri érsekség 1.	Magy. Tud. Akadémia 3.
Eisler Mátvás 1.	Márki Sándor 4.
Erdélyi Irod. Társ. 1.	Nagy Mór 4.
Esterházy Kálmán, gr. 6.	Nemzeti Múzeum 4.
Ferenczi Zoltán 24.	„Prot. Szemle“ kiadóhivatala 1.
Finály György dr. és Gábor 246.	Br. Radákné. (Régebbi adomány).
Flatt Károly.	Román irod. és közműv. Társulat.
Földművelésügyi Minist. 3.	N.-Szeben 9.
Földtani intézet 1.	Sárközy Lajos 2.
Fővárosi statisztikai hivatal 1.	Seulek (580 sz. E. sz.)
Fővárosi tanács 1.	Simó János 1.
Franklin Társ. 1.	Stein János 2.
Gál Kelemen, dr 1.	Szádeczky Béla 2.
Gyalui Farkas dr. 2.	Szádeczky Lajos 1.
Kallósi Ádám.	Történelmi Társulat 1.
Képviselőház 9.	Veres Endre dr.
Kolozsvári keresk. és iparkamara 3.	Wahlner A.
	Wesselényi család 29 művet.

Ki kell emelnem ez adományok közül mint jelentősebbeket a következőket: a Wesselényi-család levéltárából 29 mű 34 kötetben, Esterházy Kálmán gr 6 érdekes mű, Ferenczi Zoltán 24 mű, Finály Gábor és György 246 mű 338 köt. 25 füz., összesen 363 drb. Ez utóbbi adomány alapítványnak vétetett, adományozói alapító tagoknak kimondatván az ig. válaszmány által. A kéziratár igen becses ajándékot kapott özv. *Arany* Lászlóné urhölgytől, ki *Arany János* kisebb költeményeinek kézirati példányát küldte ajándékba.

Vétel útján kiadtunk 1899-ben könyvekre 1506 frt 40 krt. (de ehhez hozzájárul még 1400 frt, mely tényleg 1899-ben vásároltatott s melyet 1900-ban kell kifizetni), könyvköttetésre 742 frt 85 krt., könyvtári kiadásokra 152 frt 15 krt, összesen 2401 frt 40 kr. Az összes könyveket feldolgoztuk s a könyvállományba igtattuk. A kéziratár katalogizálása jelentékenyen előrehaladt, a Wesselényi-levéltár ügyszólván teljesen rendezve van, néhány kézirat kötete maradt még leirandó, mit mielőbb befejezünk.

II. Könyvtárunk használatáról a következő adatokat adhatjuk: Az egyetemi könyvtárral közös olvasó teremben 1899-ben megfordult 14,541 olvasó, akik helyi használatra kikértek 13,361, házi használatra 3220, összesen 16581 kötet és füzetet. Letett index volt 1041. Egy óra esik átlag 1235, egy napra 42 olvasó. Az 1898. év statisztikai adataihoz képest jelentékeny emelkedés van a forgalomban. Statisztikánk egyébiránt nem is mutat egészen hű képet, forgalmunk nagyobb, mint amekkora ki van tüntetve. Teljesen hű statisztikát azért nem adhatunk, mert a könyvtár helyiségei nem olyanok, hogy minden egyes mű használatát jegyezni lehessen. Így például az egyetemi professorok és

más buvárkodók által nem az olvasó teremben használt művek nagy része nincs fölvéve a statisztikába, nincs is időnk arra, hogy a statisztikát minden részletében teljesen vezessük. De még ez a tökéletlen statisztika is mutatja, amit szemmel láthatunk mindennap, hogy könyvtárunk helyiségei minden tekintetben szűkek és elégtelenek. Elmondhatom, hogy ha helyünk volna, gyakran sokkal több, talán még egyszer annyi olvasó jönne. Nagy sajnálattal, de az általam ideiglenesen nyert megtisztelő megbízatás kötelességének tudatában, minden kerülgetés nélkül ki kell jelentenem, hogy könyvtárunk jelenlegi helyiségével *tarthatatlan állapotokba jutottunk*. Sem könyveink elhelyezésére, sem olvasók részére elegendő hely adására már nem vagyunk képesek. Az egyetlen nyilvános könyvtár vagyunk Kolozsvárt. Egy városban, mely 44 ezernyi lakossal, közte 1200 egyetemi hallgató és mintegy 70 egyetemi tanárral, rá van utalva egy könyvtárra, melynek olvasó termében 40 embernél több nem fér el. Nincs helyiségünk arra, hogy érkező folyóiratainkat kitegyük közhasználatra, nem tudunk alkalmas kézi-könyvtárt létesíteni s nincs helyiségünk arra, hogy egy tudós számára megfelelő külön szobát adjunk, hol a kéziratokat is háborítatlanul lehetne használni. Olvasó termünk nem alkalmas arra sem, hogy a helyi használatra kiadott művekre tökéletes ellenőrzést gyakoroljunk. Könyveinket alig tudjuk elhelyezni, a már megtöltött könyvszekrényekbe új polczokat kell tételnünk és úgy beszorítanunk a szaporodást. Duplumaink számára nincs helyünk, ezek egy részét az épületeken kívül kellett elhelyeznünk egy kamarába. Mindezek mellett pedig keskeny, alig néhány lépésnyi távolságra van a nemzeti színház százados épülete, tele gyulékony anyagokkal, fenyegetve azzal, ami legtöbb színház sorsa, hogy leég s ez esetben legnagyobb veszedelmet hozhatja pótolhatatlan könyvtárunkra és kéziratárunkra. Mindjárt, hogy a könyvtár vezetését átvenni ideiglenesen szerencsém volt, fölterjesztést intéztem a tekintetes egyetemi tanács útján a közoktatásügyi kormányhoz, kérve, hogy a könyvtár ablakai vastáblákkal elláttassanak amit egyszer már eredménytelenül kértünk előbb is, továbbá sürgősen indítványozva, hogy a könyvtár könyvállománya tűz ellen a viszonyok által megengedett összeg erejéig biztosíttassék. Az egyetemi tanács bölcsessége az ügyet olyan helyzetbe hozta, hogy mindkét kívánság teljesülni ígérkezik. De mindez csak elővigyázati intézkedés, a fő, hogy minél előbb és minél sürgősebben új könyvtár-épületet kapjunk. Minden nap, melylyel ez ügy elhalasztatik, vesztés és kár nekünk. Addig míg új könyvtárunk nincs, nem szólva a minket folyton fenyegető veszedelemtől, hivatását sem teljesítheti kellőképen a könyvtár. Nem lehetséges végrehajtanunk azt a tervünket sem, hogy újabb felszólítást és kérést intézzünk az erdélyrészi közönséghez, régi erdélyi nyomtatványok és kéziratok adományozására, hisz alig tudnók elhelyezni, ha nagyobb adomány érkeznék; a budapesti egyetemi könyvtár dublettái, melyeket ajándékba kapott a velünk egy

hajlékban lévő egyetemi könyvtár, évek óta ládákból csomagolva hevernek a folyósón és előszobákban, mert nincs helyünk. Az a reményünk azonban, hogy a közoktatásügyi kormány, mely ide évek óta valóban bámulatos munkával és áldozatokkal emeltetett pompás épületeket az egyes tudomány-szakok részére, most a könyvtár érdekében, mely valamennyi tudomány-szakot egyaránt szolgál, a lehető legrövidebb idő alatt megvalósítja azt a kifejezett határozott szándékát, hogy Kolozsvárt az erdélyi múzeum és egyetemi könyvtár számára megfelelő végleges könyvtár épületet emeltessen. Vajha ez így volna s a kormánynak ezt a határozott komoly tervét semmiféle ok és kérdés ne bonyolítaná, ne zavarná meg és ne késleltetné. Mert e terv tovább halasztása nagy károkat okoz, sőt ki kell jelentenem, veszedelmet is hozhat könyvtárunkra. Együttal hátramaradást ama nemes és fontos czélokra, melyeket az Erd. Muz. Egly. könyvtára több mint 40 esztendeje szolgál ebben a hazarészben.

Nemesak minket tenne boldoggá, ha immár megérnők azt, hogy az ország e jelentékeny, egészen nyilvános könyvtára, hivatásához méltó helyiségben a működését megszorító viszonyoktól szabadulva teljes erővel fejlődhetnék: de hiszem, hogy az Erdélyi Múzeumot alapító ama halhatatlan emlékü nagy férfiaknak még haló porukban is szellemük öröme és meglegedésére szolgálna az a nap, melyen itt egy hatalmas új könyvtár kapui nyílnának meg a köz részére.

A könyvtár megvizsgálásáról *Nagy Károly* dr. olvasta fel a *dr. Pisztory Mórral* együtt írt jelentést,

Dr. Apáthy István az állattárról,

Dr. Lóte József és *dr. Kenyeres Balázs* az állattár megvizsgálásáról,

Dr. Szádeczky Gyula az ásványtárról,

Dr. Abt Antal és *dr. Parádi Kálmán* az ásványtár megvizsgálásáról,

Dr. Richter Aladár a növénytárról,

Dr. Budai Kálmán és *dr. Fabinyi Rudolf* a növénytár megvizsgálásáról,

Dr. Posta Béla az érem- és régiségtárról,

Dr. Schilling Lajos és *dr. Szabó Dénes* a régiségtár megvizsgálásáról tettek jelentést, melyek alapján a közgyűlés a táruk igazgatóinak elismerését fejezte ki.

Az érem- és régiségtárról szóló jelentés így hangzik:

Tisztelt Közgyűlés!

Az Erdélyi Múzeum-Egylet érem- és régiségtárának igazgatása 1899. július hó 3-án ment át kezeimbe.

Működésem az osztály átvételével vette kezdetét, a mely július

hó 3-ától augusztus hó 28-ig tartott s a melyről az Igazgató-Választmányoknak szeptember havi ülésében szóval, október havi ülésében pedig írásban tettem meg kimerítő jelentésemet.

Az e jelentésekben előadottak fölmentenek attól, hogy itt az átadással összefüggő részletekre kiterjeszkedjem s lehetővé teszik, hogy a tkts. Közgyűlés előtt inkább csak nagy vonásokban vázoljam az igazgatásom alatt álló intézet működését és gyarapodását.

Az érem és régiségtár nem sokkal azelőtt, hogy azt átvettem, hurezolkodáson esett át, mely sokkal gyorsabban és sokkal kevesebb költséggel vitetett keresztül, semmint azt a gyűjtemény kényes természete megkövetelte volna. Ennek folytán föladatomná vált, hogy a hurezolkodás okozta rendetlenséget némileg eltüntetni igyekezzem.

Erre irányzott törekvésem csak igen kis mértékben sikerült. A helyiség szűk volta, az alkalmas szekrények hiánya minden eféle törekvésnek, egyelőre elháríthatatlan gátakat emelnek. A mi mégis ez irányban történt, röviden annyi, hogy a helyiségekből minden tűzveszélyes anyag eltávolított; a gyűjtemény tárgyainak javarésze rendszertelenül ugyan, de legalább szekrényekbe raktározottatott.

Nem kevésbé sürgős szükségét képezett a régiségtár rendszeres felállítására vonatkozó előmunkálatok megkezdése. E végből újra át kell számozni az egész régiségtári anyagot, mert az előzőleg dívott és szekrényekhez kötött számozási rendszer mellett, az egyes tárgyak új csoportosítása kivihetetlen. Ezen munkálatot november hó 1-én kezdetük meg és ez év végéig megszámozottatott az I-ső terem A—Q szekrény anyaga.

Az osztály jelenlegi helyiségének nedvessége legnagyobb károkat vastárgyainkban okozott; arra törekedtünk tehát, hogy ezen tárgyaknak tovább romlását, a mennyire lehetséges, ideiglenes praeparáálás által megakadályozzuk. Ezen munka külső segítség belevonásával folyt és eddig 175 drb. tárgy praeparáálására terjedt ki.

Dr. Torma Zsófia elhalálózása folytán szükségessé vált, hogy régiségggyűjteménye, mely az Erdélyi Múzeum-Egylet által már korábban megvétetett, az érem és régiségtár számára atvétessék. Ezen átvétel helyiséghiány folytán tisztán csak arra szorított, hogy a gyűjtemény Szászvároson ládádba csomagoltatván, Kolozsvárra szállított, a hol az egyetem által e célra kibérelt helyiségben felbontatlanul őriztetik.

Az éremtárban feldolgoztatott öt éremgyűjtemény, melyek összesen 111 drb. érmet tartalmaztak. Feldolgozás alá vétetett a m. palatka-i érmetlelet, mely körülbelül 21 kgr. XVI—XVII. századbéli ezüst érmet tartalmaz. Ezen lelet feldolgozása azonban a múlt év folyamán befejezhető nem volt.

Az osztály jelenlegi elhelyezésében fejlődésre képtelen és így kötelességemnek ismerem, hogy a kellő elhelyezés iránt, illetékes helyeken a szükséges lépéseket megtegyem. Előterjesztést tettem az

Erdélyi Múzeum-Egylet Igazgató-Választmányának és a Tudom.-egyetem bölcsészeti karának. Előterjesztéseim mindkét testületnél meleg pártolásra találtak, melynek folyamányaként az említett két testület vegyes küldöttséget menesztett a nagyméltóságú vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter úrhoz, kérvén ő exellenciáját, hogy az intézet számára vagy egy ideiglenes helyiséget évi 3000 frt bérért kibérelni, vagy kellő elhelyezésről az egyetem központi épületében gondoskodni kegyeskedjék. A küldöttség kérése Ő Exellenciájánál azonnal kedvező elintéztést nyert és dr. Tóth Lajos miniszteri osztálytanácsos úr annak perfektuálása végett személyesen Kolozsvárra utazott. Az osztálytanácsos úrral folytatott tárgyalások eredménye az lón, hogy a régiségtár számára a központi egyetem épületében a felépítendő Belkirály-utcai front kapujától, a Színház-utcai front kapujáig terjedő földszinti és souterrain helyiségek, a hozzájuk tartozó folyosókkal együtt jelöltettek ki az érem és régiségtár számára szolgálendő helyiségekül.

Ezen helyiségek mindenesetre jelentékenyen alatta maradtak azon jogos kívánalmaknak, melyek az érem és régiségtár céljainak megvalósítása végett szükségeseknek mutatkoztak; mindazonáltal elfogadtam ezeket s lemondtam arról, hogy az intézet számára külön ideiglenes helyiség béreltessék. Tettem ezt azért, mert ezen helyiségek is elegendők arra, hogy az intézet azokban tíz évig tisztességesen elhelyeztessék és a nagy közönségnek is hozzáférhetővé váljon; de tettem azért is, mert a nmságú miniszterium részéről ezen helyiségek kijelölésében az intézet iránt való jóakarataknak olyan mértéke nyilvánult, a mely annak jövőjére nézve a legáldásosabb biztosítékot képezi; annál is inkább, mert ezen helyiségek kijelölése a magas kormány részéről is azon kifejezett intenczióval történt, hogy azok csak ideiglenes, legfeljebb 10—15 évre szóló elhelyezésül szolgáljanak, a végleges elhelyezésig, a mely méltó módon az egyetemi könyvtár kiépítésével kapcsolatosan fog megtörténni. Az EME Igazgató-Választmányához és a Tudomány-egyetem bölcsészeti karához intéztem és fentebb említett előterjesztéseimben kérelmeztem az intézet elhelyezésére szolgáló szekrényeket is és örömmel jelenthetem, hogy ezen ügy is kedvező elintéztést nyert a magas kormány részéről, a mennyiben megígértetett, hogy az erre szükséges összeg 3 éven keresztül fel fog vétetni az állami költségvetésbe.

Sulyos bajként nehezedett az intézetre a szükséges segéd és szolgazemélyzet teljes hiánya is. Nagyon természetes, hogy ennek orvoslására is törekedtem úgy Igazgató-Választmányunknál, mint a magas kormánynál. Az előbbinél igaz egyebet, mint egy havi 25 frttal dotált díjnokot Buday Árpád személyében el nem érhettem és még ezt is csak az osztály szűkösen megszabott és az én igazgatásom kezdetén java részben már elköltött tárgyi dotációja terhére, de ez csak azon múlt, hogy a régiségtári őrségéd állandó 750 frtos tétele az 1899-iki költségvetésből kihagyatott és így a választmány erre nézve fedezetet

másban nem találhatott. Ez a baj, mely oly békítőlag hatott a múlt évben, a jelen évi költségvetésben hála Istennek, orvosoltatott. A magas kormány nál, melynek kezei szintén a költségvetés által vannak megkötve, az e tekintetben fennálló bajok a lefolyt évben orvosolhatók nem voltak, de az 1901-ik évi költségvetés keretében azoknak orvoslására nézve határozott ígéretet nyertünk.

Ezek után röviden legyen szabad áttérnem az osztály 1899-ik évi gyarapodására, melyhez az adatokat július 3-át megelőzőleg dr. Szádeczky Lajos titkár úrtól kaptam.

I. *A régiségtárt illetőleg: Őskori csoportunk* mindössze 1 drb. neolith kari cziszolt lapos vésővel, 3 drb. bronz tokos vésővel és 1 drb. bronzkori agyagedénnyel gyarapodott.

Római-kori csoportunk 2. drb. durva homokkő sarkofággal, 1 drb. barbár homokkő szobrocskával, 1 drb. terra sigillata töredékkel és 1 drb. bélyeges téglával bővült.

Népvándorláskori csoportunk gyarapodása egy vaslándzsa csúcs, mely ezen kornak záródását képező honfoglaláskori emlékeinkhez tartozik.

Közép- és ujabbkori csoportjainkat illetőleg első sorban a *fegyvertárról* kell megemlékeznünk, a mely 3 drb. XVI. sz.-beli vassarkantyúval, továbbá az erzsébetvárosi kastély keleti tornyáról származó 1 drb. vas szélzászlóval és 1 drb. fekete bársony-tarsolylyal gyarapodott.

Legerősebben gyarapodott ez évben *ötvös művészeti csoportunk*, a mely a marosvásárhelyi 10 drb. ezéhseregben, az erzsébetvárosi 8 drb. ezüst serlegben, 1 drb. marosvásárhelyi ezímeres pohárban, 1 Fogarasból származó ezímeres pohár és 1 drb. talpas serlegben már is oly gazdag sorozathoz jutott, mely ötvös tárgyakban különben oly szegény régiségtárunk értékének emeléséhez jelentékenyen hozzájárul. Még becsesebbnek kell tartanunk a m. palatkai leletet, mely régiségtárunkat 10 drb. ezüst boglár-részleten kívül hat egymásba járó ezüst pohárhoz, 2 drb. ezüst talpas serleghez, 1 drb. ezüst kanálhoz és egy olyan ezüst övhöz is juttatta, mely annak eleddig legszebb példánya. Ezen szerzeményünk az u. n. mócsi leletben bővült oly apró ékszer-részletekkel, melyek különösen a XVII. sz.-beli magyar kulturtörténet szempontjából bírnak különösebb fontossággal.

Costume csoportunk ez évben semmivel sem gyarapodott.

Ipartörténeti csoportunk gyarapodását a kolozsvári aranyművesek czéhládája és ezüst próbatűi, 1 drb. 1783-ból származó vetélő és 14 drb. agyagtárgy képezi, melyek közül különösen két drb. Mátyáskori kályhaeserepet kell kiemelni.

Architektonikus és sculpturalis csoportunk gyarapodása 1 fa és 6 drb. kőemléket tartalmaz, melyek közül a kükküllővári templom papiszékének csúcsíves izlésű oldaldíszé és 1 drb. erzsébetvárosi kőoroszlán, Apaffy Gergely nevének 1567-ből (szintén Erzsébetvárosról)

származó emléktáblája és 2 drb. Kolozsvár város czímerével díszített XVI. sz.-beli kőducz, érdemelnek különösebb említést.

Kegyeleti csoportunk gyarapodásaként II. Rákóczi Ferenc állítólagos bölcsőjét és emigránsok arcképeit tartalmazó két drb. fénykép-albumot említhetünk fel.

Kézrajz és fénykép csoportunk a magyar-fülpösi ev. ref. templom nyezetet festésének rajzaival gyarapodott.

Vegyes csoportunk 196 drb. tárgygyal gyarapodott, melyek közül mindenestre a legkiválóbb érdeklél a mócsi leletből származó gyöngy-sorozatok birnak.

II. *Éremtárunk* 11 drb. antik, 20 drb. magyar Árpádkori, 3 drb. magyar vegyeskori, 79 drb. magyar Habsburgkori, 39 drb. erdélyi, 320 drb. külföldi folyó éremmel, 8 drb. emlékéremmel és 1 drb. játékbárczával szaporodott.

III. *A képtár gyarapodását* Kölcsey Ferenc olajfestésű arcképe és 1 drb. elefántesontra festett XVIII. sz.-beli arckép képezi.

Az érem és régiségtár összes gyarapodása ez évben 800 drb. és 21 kgr. érem volt, a Torma-féle gyűjtemény nélkül. E gyarapodás egy része vételekből, egyetlen tétele cseréből, másrésze pedig ajándékozásokból származik.

Ez utóbbi szerzeményeink száma — be kell vallanom — jóval alatta maradt azon várakozásnak, melyet Erdély közönségének hazafias áldozatkészségébe vetett hitem alapján tápláltam. Annál nagyobb hálát kell éreznünk azon kevesek iránt, kik ajándékozásaikkal az intézet iránti jóakarukat tanúsították, s a kiknek a közgyűlés színe előtt is, az intézet nevében köszönetet mondani kedves kötelességemnek tartom. Az osztály személyzeti ügyeit illetőleg dicsérettel kell megemlékezni Buday Árpád szakdíjnokról, a ki csekély díjazása mellett is lankadatlan szorgalommal szentelte magát az intézet érdekeinek és tette lehetővé, hogy valamivel többet végezhetünk, mint a mennyit végezni reményem lehetett.

Végül felemlítem azt, hogy a külföldi szakemberek közül Dr. Cichorius Konrád lipesei egyet. tanár, hazaiak közül pedig Gohl Ödön, a Magyar Nemzeti Múzeum érem és régiségtárának assistense dolgozott osztályunkban, az elébbi annak epigrafiai, az utóbbi pedig numismatikai csoportjában. Hazai és külföldi szakembereknek 8 esetben adtunk gyűjtemény-táraink egyes darabjairól felvilágosítást.

A szakosztályok múlt évi működéséről a szakosztályok titkárai tettek jelentést.

A pénztárnok előterjesztése alapján a költségvetés a folyó évre a következőkép állapított meg:

Bevétel:

Értékpapírok kamatai	9206	frt	24	kr.
Jelzálogkölsönök kamatai	840	"	—	"
Befizetetlen alapítvány kamatai	100	"	—	"
Tagdíjak	200	"	—	"
Az országház alapjának kamatai	1380	"	85	"
Az alaptőke készpénzének kamatai	177	"	70	"
Visszatérítendő előleg	90	"	—	"
Állami járulék	5000	"	—	"
Összes bevétel	16,994	frt	79	kr.

Kiadás:

A) személyiek:

Pénztárnok tiszteletdíja	500	frt	—	kr.
Titkár tiszteletdíja	400	"	—	"
Titkári irodának	180	"	—	"
Könyvtári őrségéd $800+200=$	1000	"	—	"
Könyvtári díjnok	360	"	—	"
Állattári őrségéd $800+200=$	1000	"	—	"
Ásványtári őrségéd	750	"	—	"
Növénytári gyakornok	360	"	—	"
Régiségtári őrségéd	750	"	—	"
Szolga fizetése	360	"	—	"
" ruhapénze	50	"	—	"
Kisegítő szolga márczius—deczmb.	200	"	—	"
				5910
				frt — kr.

B) Átalányok:

Igazgatás, kezelés	150	frt	—	kr.
Könyvtár	2000	"	—	"
Természettud. táruk 3 900	2700	"	—	"
Régiségtár	900	"	—	"
Orvostermtud. szakosztály	2200	"	—	"
Böles. nyelv. tört. tud. szakosztály	2000	"	—	"
				9950
				frt — kr.

C) Nem állandó tételek:

Rendkívüliek	500	frt	—	kr.
Múlt évi túlkiadás	2747	"	—	"
Herbichné kegydíja	400	"	—	"
Kamat veszteség	200	"	—	"
Forgótőke alapra	300	"	—	"
Átvitel:	4147	frt	—	kr.

Áthozat: 4147 frt — kr.

Orv.-termtud. szakoszt. 1899-re rk. 200 „ — „ 4347 frt — kr.

Összes kiadás . . . . . 20207 frt — kr.

Bevétel . . . . . 16994 frt 79 kr.

Fedezetlen . . . . . 3212 frt 21 kr.*

* Ennek felét a múlt évben túlköltekezett táraj jelen évi, — másik felét a jövő évi dotatiójából fogja visszatéríteni.

Végül új tagúl felvétetett: *dr. Nyiredy Géza* gymn. tanár egyet. tanársegéd és *dr. Ruzicska Béla* egyet. m. tanár.

Új könyvek.

Almanach, magyar tud. akadémiai-, polgári és csillagászati naptárral 1900-ra. Budapest 1900. Akademia, ára 1 frt.

Balogh, Illés, Vargha: A bűnvádi perrendtartás magyarázata. V. köt. Budapest, 1900. Grill Károlynál.

Czuczor Gergely összes költői művei, első teljes kiadás. Életrajzzal és jegyzetekkel ellátva sajtó alá rendezte *Zoltvány Irén*. 3 köt. Budapest, 1899. Franklin t. Ára 5 frt.

Évkönyv. Kiadja az Izr. Magy. Irod. Társulat. Szerk. *Bánóczy József* 1900. Irodalmi munkálatok és társulati közlemények. Budapest Lampel R. Ára fűzve 4 kor.

Faludi Ferenc: Téli éjszakák, vagyis a téli estidőnek unalmait enyhítő beszédek. Kiadta *Rupp Kornél dr.* (Régi Magyar Könyvtár 19.) Budapest 1899. Franklin t. Ára 80 kr.

Huber Alfonz: Austria története. Átdolgozta Baróti Lajos. Budapest, 1899. Akademia. Ára 2 frt.

Jánosi Béla: Az aestetika története. I. A görögök aestetikája 1899. Kiadta a m. tud. akadémia. Ára 1 frt 50 kr.

Jókai Mór: Csata képek a magyar szabadságharcból, Kimmach László rajzai után készült fametszetekkel, 6. díszkiadás. Budapest, 1899. Franklin t. Ára 9 frt.

Jósika Miklós regényei. Új olcsó kiadás. Budapest, 1900. Franklint.

Kenedi Géza: Problemák. Budapest, 1899. Légrády t. Ára 3 frt 60 kr.

Karácsonyi János: Az aranybulla keletkezése és első sorsa. (Értekezések a történeti tudományok köréből XVII. köt. 7. szám.) Budapest, 1899. Ára 30 kr.

Kóváry László: Visszaemlékezések a forradalom derűsebb napjaira. Lenyomat az 1848—49. Történelmi Lapok 1898. évfolyamából. Kolozsvárt Gámán J. örökösénél.

Kóváry László: A magyar unitáriusok története a XVII. és XIX. században emlék- és életíratokban. Első füzet: Az unitárius vallást megmentő családok. Kolozsvár, Ajtai K. Albert könyvnyomdája.

Koser Reinhold: König Friedrich der Grosse. Zweiter Band, erste Hälfte: Friedrich der Grosse im siebenjährigen Kriege. (Bibliothek deutscher Geschichte) Stuttgart, 1900.

László Géza: A zalavidéki nyelvjárás. A Magyar Nyelvőr szerkesztőségétől jutalmazott pályamű. Különlenyomat a Magyar Nyelvörből. Budapest 1899.

Márki Alexander: Mathias Corvinus und die Renaissance. Sonderabdruck aus der Österr.-Ungar. Revue, Bd. Bd. XXV, Heft 5—6. Wien 1900.

Meyer-Lübke: Grammatik der Romanischen Sprachen. III. Band: Syntax. Leipzig, 1899.

Milhoffer Sándor: A művészet hatása. Budapest, 1900. Dobrowszky és Franke. Ára 1 frt. 30 kr.

Pór Antal: Nagy Lajos a halicsi érsekség megalapítója. Különlenyomat a katolikus Szemle XIV. kötetéből. Budapest 1900.

Pór Antal: Záh Felicián pöre (Különlenyomat a „Századok“ 1900. évi 1-ső füzetéből.)

Petőfi Sándor összes költeményei. Teljes kiadás. Budapest, Atheneum.

Szádeczky Béla: A vallásügyi sérelmek történetéből. — A reversalisügy története Magyarországon — Különlenyomat az Erdélyi Múzeumból. Kolozsvár, 1899.

Dr. **Szádeczky** Lajos: Régi erdélyi lakodalmakról. Különlenyomat az Erdélyi Múzeumból. Kolozsvár 1899.

Szentirás. Kiadja az Izr. Magy. Irod. Társ. II. köt. Jozsua. Birák. Sámuel. Királyok. Budapest, 1900.

Tóth Béla: Magyar anekdotakincs. Mülbech K. rajzaival. III. köt. Budapest 1900. Singer és Wolfnernél 2 frt 40 kr.

Versényi György: Száll az ének. Költemények. Kolozsvár, Gombos Ferencznél 1899. Ára 2 frt.

Zombori Andor: A művész egyénisége. Kolozsvár, 1899. Ny. Gombos Ferencznél.

Zsilinszky Mihály: Emlékbeszéd Szathmáry György I. tag fölött (A magy. tud. akadémiai emlékbeszédek X. köt. 2. szám). Budapest, 1899. Ára 30 kr.